

A. De Jonghe

DE STRIJD HIMMLER-REEDER OM DE BENOEMING VAN EEN HSSPF TE BRUSSEL

TWEEDE DEEL :

HET VOORSPEL

DE INFILTRATIE VAN DE POLITIEKE
KOLLABORATIE IN VLAANDEREN DOOR DE SS VAN HET
BEGIN DER BEZETTING TOT DE DOOD VAN DE CLERCQ
(JUNI 1940 - OKTOBER 1942) — DE ACHTERGROND VAN
DE BENOEMING VAN SS-OBERFUEHRER R. JUNGCLAUS
TE BRUSSEL OP 1 APRIL 1942 (1)

INLEIDING

Indien Himmler zijn zin had gekregen en Hitler ertoe had kunnen bewegen reeds in de tweede helft van 1942 een HSSPF te Brussel te benoemen, dan zou deze nieuwe gezagdrager zowel de politie in België en Noord-Frankrijk als de *Volkstumspolitik* eerst in Vlaanderen en vervolgens in Wallonië volledig hebben beheerst. Het militaire bezettingsbestuur onder von Falkenhausen zou wel overeind gebleven zijn, maar herleid tot een bedrieglijke « lege doos » (*eine leere Atrappe*)⁽²⁾ daar het zijn greep verloren zou hebben op twee vitale gebieden van het openbare leven : de veiligheid en de politieke kollaboratie. In een bezet land vertegenwoordigde de HSSPF immers rechtstreeks Himmler als *Chef der deutschen Polizei* (staatsambt) én als *Reichsführer-SS* (partijambt). Nu was de *Reichsführer-SS* ook, sedert oktober 1939, *Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*. Uitgaande van dit politieke ambt dat hem bevoegdheid verleende voor de organisatie van de terugkeer naar en de vestiging in het Rijk van Rijks- en Volksduitsers zou Himmler er geleidelijk in slagen zich op te dringen

* Zie lijst van de gebruikte afkortingen op p. 152.

(1) Het eerste deel van deze studie verscheen in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 3, oktober 1974, p. 9-82.

(2) Mem. Reeder, 2 mei 1949, p. 38 (zie noot 5).

en te doen erkennen als de bevoegde instantie van de NSDAP en de SS voor *Volkstumsfragen*, in welke functie hij zijn belangstelling niet behoefde te beperken tot buiten het Rijk en in de grensgebieden gevestigde Duitsers⁽³⁾. De *Germanische Arbeit* (zo heette de *Volkstumspolitik* van de SS) was een rekbaar begrip. In de praktijk schonk die vorm van *Hineinregieren* Himmler en de zijnen talrijke mogelijkheden tot bemoeienis en machtsuitbreiding in de meestal bezette, als Germaans beschouwde westelijke randgebieden van het Rijk van Finland tot Zwitserland.

Men begrijpt dat er met de benoeming van een « regionale Himmler »⁽⁴⁾ in een voor etnische vraagstukken zo gevoelig land als België zwaarwegende politieke en politionele belangen gemoeid waren. In de voorgeschiedenis van die benoeming valt er dan ook een dubbele achtergrond en motivering te onderscheiden : een politieke en een politionele. Maar niet alleen dat. Die voorgeschiedenis ontwikkelt zich op een dubbel niveau. Het hogere, waar Himmler en Reeder rechtstreeks de degens kruisen ; het lagere, waar de twee hoofdpersonen over medespelers beschikken die als het ware per prokuratie de strijd in het bezette gebied voeren : enerzijds het VNV, de beschermeling van de *Militärverwaltung*, anderzijds de Algemene SS-Vlaanderen, later de DeVlag en, van januari 1943 af, ook Degrelle-instrumenten van de twee rechtstreeks bij de *Germanische Arbeit* geïnteresseerde Berlijnse SS-centrales : het RSHA (hier de *Sicherheitsdienst Inland*) en, vooral, het SSHA van Berger.

Wij schrijven hier niet de geschiedenis van de politieke kollaboratie in België. Evenmin die van de repressie van het verzet. Wie echter speurt naar de achtergrond en de begeleidende omstandigheden van de strijd om de benoeming van een HSSPF te Brussel, belandt onvermijdelijk bij het konflikt Himmler-Reeder om de leiding van de politie én de controle van de politieke kollaboratie. Zowel voor de *Reichsführer-SS* als voor de *Militärverwaltungschef* was dat de dubbele, niet te scheiden inzet. Voor zover nu die twee vraagstukken ons onderwerp raken moeten zij hier, zij het ook zijdelings, behandeld worden. Anders zou de indruk ontstaan dat het konflikt Himmler-Reeder zich in het luchtledige ontwikkelt, onafhankelijk van bepaalde politieke en politionele gebeurtenissen in het bezette gebied. De lezer, de twee niveaus indachtig, zal er begrip voor hebben dat wij ons niet beperken tot de beschrijving van de opeenvolgende fazen in de rechtstreekse konfrontatie Himmler-Reeder. Dat is slechts de kam van de bergketen. Wij moeten ook een blik werpen op het mollenwerk dat op het lagere niveau verricht werd om de politionele bevoegdheid en de politieke invloed van de *Militärverwaltung* te ondergraven en uit te hollen.

Het ondergravingswerk op het politionele gebied, de formele en feitelijke verhouding tussen de bezettingsadministratie en de SS-politie, hebben wij reeds uitvoerig in het eerste deel van deze studie behandeld. (Men herinnere zich ons besluit : Himmler is er niet in geslaagd zijn politie volledig aan de hinderlijke controle door de *Militärverwaltung* te onttrekken. Daartoe zou de benoeming van een HSSPF te Brussel de noodzakelijke voorwaarde geweest zijn. Om de nog geredde controle te bewaren hebben Reeder en von Falkenhausen zich tegen die benoeming verzet.) Het politionele element blijft evenwel niet totaal afwezig in de hier volgende bladzijden. Zonder in te gaan op de ontwikkeling van het actieve verzet en de onderdrukking ervan door de Duitse politie, zullen wij toch aandacht ervoor moeten vragen voor zover Himmler in de bedreiging van de openbare orde een welkome gelegenheid zag om de benoeming van een HSSPF dringend aan te bevelen (want benoemen moest Hitler).

Verder zal de organisatie van de politie in het bezette gebied een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van de kollaboratie.

(3) Voor de ontwikkeling van Himmlers bevoegdheid in *Volkstumsfragen* verwijzen wij naar de uitvoerige inleiding van dr. N.K.C.A. in 't Veld tot zijn monumentale bronnenuitgave over de SS-politiek in Nederland, *De SS en Nederland, Documenten uit SS-Archieven 1935-1945*, 's Gravenhage, 1976, p. 169-172. Wij herhalen hier onze dank voor de bereidwilligheid waarmee dr. in 't Veld en zijn medewerker drs. Havenaar ons behulpzaam zijn geweest, ook bij de voorbereiding van het tweede en het derde deel van deze studie.

(4) De term ontleen wij aan in 't VELD.

Voor het mollenwerk op het politieke terrein volgen wij dezelfde methode : de spanningen en conflicten in het bezette gebied om de richting van de politieke kollaboratie komen aan bod voor zover zij de rechtstreekse confrontatie Reeder-Himmler en dezes vertegenwoordigers aankondigen, begeleiden of er een uiting van zijn. Het voorbeeld van Reeder heeft voor ons inspirerend gewerkt. In een van zijn uitvoerige memories van verdediging, geredigeerd gedurende de instructie van zijn naoorlogs proces ⁽⁵⁾, heeft de gewezen *Militärverwaltungschef* het noodzakelijk geacht het relaas van zijn verzet tegen de benoeming van een HSSPF te Brussel niet te beperken tot wat wij hier noemen het hogere niveau. Hij weidt uit over de moeilijkheden op het lagere niveau ontstaan van 1940 af door de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen, de ontwikkeling in 1941-1942 van de DeVlag van een kulturele vereniging tot een politieke beweging, de keuze van Degrelle voor de SS-politiek in 1943. Zijn weigering naast en tegen de *Militärverwaltung* een « regionale Himmler » te dulden, beschrijft Reeder in de ruime kontekst van zijn verzet tegen de drang naar politieke machtsuitbreiding van de SS in het algemeen ⁽⁶⁾. Dit voorbeeld leidde tot het resultaat dat onze oorspronkelijke opzet, omschreven in de titel, uitdijde tot een schets van de strijd tegen de politieke infiltratie van de SS — ook vóór de aankomst van Junglaus te Brussel (1 april 1942), eigenlijk vanaf de eerste weken der bezetting al. De lezer zal ons verontschuldigen : hij krijgt meer dan de titel belooft omdat de vlag te klein gebleken is voor de lading. Hij beschouwe onze studie hoofdzakelijk als een bijdrage, vanuit een bijzonder gezichtspunt, tot de geschiedenis van de politieke kollaboratie in België met het (omwille van de dubbele bevoegdheid van een HSSPF) daaraan verbonden politionele aspekt van het vraagstuk.

Het voorbeeld van Reeder hebben wij minder gevolgd waar hij, na de oorlog, het politionele moment sterk verwaarloost en nagenoeg uitsluitend het politieke beklemtoont. Het beschikbare (maar onvolledige) bronnenmateriaal verwekt de indruk dat Himmler de strijd veel meer om de politieke dan om de politionele inzet gevoerd heeft. Men zou geneigd zijn die zienswijze te onderschrijven paste zij niet zo volledig in Reeders pleidooi en, vooral, was er niet het feit dat Himmler zelf het politionele moment heeft doen gelden. (Reeder trouwens ook ⁽⁷⁾.) De twee aspekten van de strijd zijn even moeilijk te scheiden als de partij- en staatsfuncties in de persoon van Himmler. Het kan evenwel niet geloofwaardig worden dat in de tactiek van Himmler het politieke moment bestendig aanwezig was terwijl het politionele pas dan tot uiting kwam wanneer de omstandigheden de *Reichsführer-SS* er een kans toe boden. Maar wij herhalen : het bronnenmateriaal is onvolledig. Ongetwijfeld steekt er een groot deel waarheid in Reeders interpretatie van Himmlers tactiek : Himmler wist dat de politie hem *sowieso* in de schoot zou vallen wanneer ooit de *Militärverwaltung* plaats zou maken voor een *Zivilverwaltung*. Eer het zover kwam wenste hij zijn HSSPF (ook) met politieke bevoegdheid benoemd te zien om de *Reichskommissar* voor een voldongen feit te stellen en hem de *SS-Volkstumspolitik* te kunnen opdringen.

Dit gebrek aan kwantitatief evenwicht tussen de twee kwalitatief even belangrijke motiveringen weerspiegelt zich in de geleding van het tweede en derde deel van onze studie waarin de zuiver politieke achtergrond een grotere plaats wordt ingeruimd dan de politionele.

BRONNEN

Voor de geraadpleegde archiefbronnen verwijzen wij naar het eerste deel van deze studie (*Bijdragen*, 3, p. 11, noot 5).

(5) Hierachter, p. 8.

(6) *Je stärker... die Spannungen der Militärverwaltung mit der SS-Führung wurden, um so intensiver versuchte diese, Junglaus zum HSSPF zu ernennen* (Mem. Reeder, 2 mei 1949, p. 40. Zie vorige noot).

(7) Zie het eerste deel van deze studie (noot 1), p. 81, noot 289.

Wij mochten ook gebruik maken van enkele aantekeningen door dr. C. Canaris in de gevangenis te Nijvel nog vóór de instructie van zijn proces geredigeerd. Dr. Canaris verschaftte ons daarenboven herhaaldelijk schriftelijke en mondelinge ophelderingen. Voor zijn hulpvaardigheid betuigen wij hem hier onze dank.

De gegevens omtrent de rechtstreekse confrontatie Reeder-Himmler van juli 1942 tot maart 1944 zijn ontleend aan de hiervóór vermelde memorie van verdediging door Reeder in zijn gevangeniscel te Luik geschreven en op 2 mei 1949 aan auditeur Wilmart persoonlijk overhandigd: *Militärbefehlshaber, Militärverwaltung, Höherer SS- und Polizeiführer* (Proc. vF. 352; in het vervolg geciteerd: Mem. Reeder, 2 mei 1949). Van de talrijke door Reeder met het OKW gevoerde besprekingen, waarvan ettelijke zeker over de benoeming van een HSSPF te Brussel, is er geen schriftelijk spoor overgebleven. (Volgens een verklaring van Reeder werd hij achttien- tot twintigmaal op het OKW ontboden. Pv. Reeder 27 december 1949. Proc. vF. 1749.) Hetzelfde geldt, op enkele uitzonderingen na, voor de door Reeder, Himmler, het RSHA en het SSHA over het onderwerp gevoerde briefwisseling en waarvan men slechts hier en daar een echo opvangt in Reeder's memorie. Het bestaan van deze waardevolle korrespondentie wordt bevestigd door een brief van 30 maart 1949 van Canaris aan auditeur Wilmart (Proc. Can. 0129) en een verklaring van Erwin Schulz, chef van *Amt I* (personeel) in het RSHA, van 12 september 1949, aan auditeur Dofny te Landsberg (Proc. Can. 0048 en 0049). Gering is de hoop dat die stukken ooit teruggevonden worden. Nog verdient het opmerking dat Reeder's memorie van 2 mei 1949 niet verward mag worden met die van 4 april 1949 over de verhouding bezettingsadministratie-Sipo-SD te Brussel. (Proc. vF. 229, herhaaldelijk aangehaald in het eerste deel van deze studie.) In tegenstelling tot de memorie van 4 april, waarover von Falkenhausen en vooral Canaris gehoord werden, ging die van 2 mei, jammer genoeg voor de geschiedschrijving, schier onopgemerkt voorbij gedurende de instructie van het proces von Falkenhausen-Reeder: de *Volktumspolitik* vormde inderdaad geen punt van aanklacht. Reeder maakte zijn beklag erover dat zijn tweede memorie geen reactie had uitgelokt. De *Volktumspolitik*, betoogde hij, was juist het gebied waarop hij met de leiding van de SS de «grootste moeilijkheden» had ondervonden (Pv. Reeder 24 maart 1950. Proc. vF. 2428).

Van groot belang voor de voorbereiding van het tweede en derde deel van onze studie waren nog de dossiers door het militair gerecht, Auditoraat-generaal, onlangs aan het Navorsings- en Studiecencentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in eigendom afgestaan. Ze zijn uitsluitend samengesteld uit documenten die door het Auditoraat-generaal als algemene dokumentatie betreffende o.m. het VNV, de Algemene SS-Vlaanderen, de DeVlag en Rex beschouwd worden. Daar de archieven van deze politieke organisaties verloren zijn gegaan valt het te vrezen dat er voor de geschiedenis van de kollaboratie in België 1940-1945, in al haar aspecten, voorlopig geen ander bronnenmateriaal dan de hier bedoelde dossiers beschikbaar zal zijn, tenzij de bevoegde instantie de documenten van algemene aard in de strafdossiers van de na-oologse repressie, onder bepaalde voorwaarden, voor wetenschappelijk onderzoek vrijgeeft.

De verzameling eigen documenten waar wij naar verwijzen, is voor een deel samengesteld uit stukken die ons, jaren geleden, ter beschikking gesteld werden door wijlen dr. H.J. Elias, brieven, aantekeningen e.d.m. Andere stukken konden wij toevallig, of dankzij de belangstelling van derden voor onze studie, raadplegen. Voor de geboden hulp mogen zij hier onze dankbetuiging vinden.

Gaarne maken wij van deze gelegenheid gebruik om de vakgenoten-vorsers in het Navorsings- en Studiecencentrum te verzekeren dat wij erkentelijk blijven voor het beantwoorden van de talrijke vragen om inlichting of om controle.

I. POLITIEKE ACHTERGROND OP HET LAGERE NIVEAU VAN JUNI 1940 TOT MAART 1942

1. De *Flamenpolitik* van Reeder

In de jarenlange in het duister tussen Himmler en Reeder gevoerde strijd om de beheersing van de politieke kollaboratie en van de politie in het bezette België valt er kronologisch een ogenschijnlijk in de feiten gegrond onderscheid te maken : vóór en na 1 april 1942. Op die datum werd inderdaad *SS-Oberführer* Richard Jungclaus van Den Haag naar Brussel overgeplaatst als de toekomstige HSSPF in het ambtsgebied van von Falkenhausen.

In werkelijkheid dateert het onderscheid van enkele maanden later en wel van het najaar 1942. Na het overlijden van De Clercq en zijn opvolging door Elias (22/23 oktober), maar onafhankelijk van die twee gebeurtenissen, doen er zich enkele andere voor die het besluit van de geschiedschrijver rechtvaardigen dat er in de strijd Himmler- Reeder een nieuwe periode begint.

De hier volgende bijdrage is gewijd aan de eerste periode. Politiek en politieel speelt zij zich voor het grootste deel af op het niveau van het bezettingsbestuur. Zij vangt reeds aan in de zomer van 1940 met de politieke infiltratie van België en Noord-Frankrijk door de SS. Men herinnert zich hoe Himmler, eind juli 1940 erin geslaagd was zijn politie, de Sipo-SD, door de opperste legerleiding en von Falkenhausen te doen aanvaarden in een gebied waarvan de toegang haar op 10 mei, bij het begin van het offensief in het Westen, nog formeel was ontzegd ⁽⁸⁾. Met zijn tweede stap zou Himmler geen maand wachten. Dit keer waagde hij zich op het politieke terrein. Het doel was gelijklopend : de machtsuitbreiding van de SS in een bezet gebied dat door de aard van het bezettingsregime aan Himmlers rechtstreekse invloed ontsnapte. Toen hij eind augustus 1940 Hitler voorstelde in Vlaanderen een Algemene SS op te richten, beoogde hij het politieke beleid van de bezettingsadministratie te dwarsbomen door een mededinger in het gelid te brengen tegen het VNV dat hij toen nog (ten onrechte evenwel) als haar beschermeling beschouwde.

Voor een goed begrip van de gebeurtenissen dient eerst de vraag te worden beantwoord : hoever reikte eigenlijk in de late zomer van 1940 die bescherming van het VNV door de *Militärverwaltung*?

Als *Militärverwaltungschef* te Brussel was Eggert Reeder, onder de verantwoordelijkheid van de *Militärbefehlshaber* en binnen de grenzen van de instructies van hogerhand, bevoegd voor het uitstippelen en het toepassen van de politieke linie der bezettingsadministratie. Met uitzon-

(8) Als vorige noot, p. 23 e.v.

dering van het deel betreffende de « politieke behandeling » van koning Leopold III (na de oorlog zorgvuldig verzwegen) waren Hitlers instructies aan de bezettingsadministratie uiterst beknopt ⁽⁹⁾. Waren ze daarom onduidelijk? Wat de *Flamenpolitik* aangaat zeker niet. Men moet ze evenwel in hun geheel beschouwen. De eerste zin van Hitlers eerste basisinstructie van 14 juli 1940 luidt: *Der Führer hat hinsichtlich der Zukunft des belgischen Staates noch keine endgültige Entschliessung getroffen.* (« De Führer heeft met betrekking tot de toekomst van de Belgische staat nog geen definitief besluit getroffen. ») Onmiddellijk daarop volgt wat de *Flamenpolitik* aangaat: *Er wünscht einstweilen jede mögliche Förderung der Flamen, einschl. Rückführung der flämischen Kriegsgefangenen in ihre Heimat. Den Wallonen sind keinerlei Vergünstigungen zu gewähren.* (« Intussen wenst hij dat de Vlamingen zoveel mogelijk gesteund worden, de terugkeer van de Vlaamse krijgsgevangenen naar hun vaderland inbegrepen. Generlei gunsten voor de Walen. ») ⁽¹⁰⁾ Het is duidelijk: het uitblijven van een beslissing omtrent het politieke lot van België sluit « intussen », volgens Hitler, het voeren van een actieve *Flamenpolitik* niet uit. Reeder vernam dat op 22 juli. Het merkwaardige van het geval is nu dat hij niet eens op Hitlers instructie heeft gewacht om een actieve *Flamenpolitik* te doen uitstippelen ⁽¹¹⁾ door twee ter zake bevoegde historici, Franz Petri en Werner Reese, die als referenten voor cultuur van het bezettingsbestuur deel uitmaakten. Hitlers instructie bracht Reeder slechts de bevestiging dat hij met zijn spontaan beleid ten opzichte van de Vlamingen in de goede richting vertrokken was.

Reeder, daarin ook geadviseerd door zijn *Generalreferent* voor politieke kwesties Franz Thedieck, had een duidelijke opvatting over de te voeren *Flamenpolitik*. Men vindt ze uitvoerig geformuleerd en gerechtvaardigd in een verslag dat hij, onder de verantwoordelijkheid van von Falkenhausen ⁽¹²⁾, op 31 juli 1940 aan het opperbevel van het landleger (OKH) stuurde ⁽¹³⁾. Een grondlegend en voor de opvattingen van de

(9) A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, I, Antwerpen-Utrecht, 1972, p. 186-213: Hitlers instructies van juli 1940.

(10) DE JONGHE, *op. cit.*, p. 193-194.

(11) Als vorige noot, p. 37-39.

(12) Als getuige in het proces-Berger te Neurenberg (1949) zou von Falkenhausen de verantwoordelijkheid voor dit verslag niet aanvaarden (A. DE JONGHE, *De personeelspolitiek van de Militärverwaltung te Brussel gedurende het eerste halfjaar der bezetting (juni-december 1940)*, in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1972, p. 10). Ook gedurende de instructie van zijn proces te Brussel wendde von Falkenhausen op weinig fraaie wijze zijn verantwoordelijkheid als hoogste gezagdrager in het bezette België op Reeder, zijn eerste ondergeschikte, af. Diep gekrenkt karakteriseerde Reeder de houding van zijn gewezen chef als « belachelijk en beschamend » (Pv. Reeder 21 december 1948. Proc. vF. 171).

(13) MBBNf, MVC, aan OKH, Gen.Qu., 31 juli 1941. *Politische Lage in Belgien, hier Flamenfrage* (Mikrofilm NFWO, Wilhelmstrasse, Belgium post 1936, reeks 1229, nr. 33 46 70). *Flamenfrage* werd voor het grootste deel in ontwerp geredigeerd door F. Petri en W. Reese. Thedieck schreef de beknopte inleiding, kollationeerde het getypte origineel en tekende enkel *für die Richtigkeit*. De bewering van J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *L'An 40*, Brussel, 1970, p. 282, dat *Flamenfrage* het werk zou zijn van Thedieck is niet gegrond. Een Nederlandse vertaling van het verslag verscheen in het weekblad *Knack*, 29 november 1972, een Franse in *Centre de recherche et d'information socio-politiques. Courrier hebdomadaire*, 1 december 1972.

Militärverwaltung onthullend dokument, dat de waarde heeft van een verrijkend program : het werd opgesteld in de euforie van een als zeker geachte overwinning en toen de NSDAP en de SS, « zeker niet even terughoudend » als het bezettingsbestuur ⁽¹⁴⁾, op het politieke toneel in België nog geen rol speelden. Reeder, daartoe door niemand gedwongen, stelt als uitgangspunt dat het Vlaams-Waalse vraagstuk « op straffe van zware nalatigheid » niet uit de weg mag worden gegaan. Het *Flamentum* beschouwt hij weliswaar als een eng met Duitsland verbonden *Grenzvolkstum* met oergezonde kracht en instinkt. Zonder Duitse hulp acht hij het evenwel niet in staat België *aus einer « französischen Ostmark »* ⁽¹⁵⁾ *in eine germanisch-deutsche Westmark umzuwandeln*. In het Vlaamse vraagstuk ziet Reeder dan ook « een der meest wezenlijke vraagstukken van een toekomstige Duitse *Westpolitik* ». Omdat de Vlamingen het niet eens zijn over het wezen en het einddoel van hun strijd tegen het verfransende België is het « niet enkel Duitslands recht maar tevens Duitslands plicht een nieuwe ordening in de Lage Landen tot stand te brengen ». Na de overwinning moet het fel betwiste België, eeuwenlang Englands « voorland » en tezelfdertijd Frankrijks invloedssfeer, onder een nader te bepalen staatkundige vorm « rechtstreeks of onrechtstreeks Duits voorland worden » ⁽¹⁶⁾. Hij is echter niet blind voor het vasthouden van de Vlamingen aan hun volkswezen. Het « onverduits, onverfranst ! » begrijpt hij niet als een ijdele leuze maar als de uiting van een bewuste *völkische Abwehrhaltung* van de Vlamingen. Het is merkwaardig dat hij reeds in juli 1940 rekening houdt met de mogelijkheid, zoniet de waarschijnlijkheid, van een tegenstelling tussen het Vlaamse belang, zoals de Vlaamse nationalistten het begrijpen, en de « Duitse opvattingen » ⁽¹⁷⁾.

Behalve door dit zendingsbewustzijn voelde Reeder zich ook gedreven door een nuchtere (*realpolitische*) overweging : zaak was het toch, met een minimum aan Duits personeel het maximum voor de Duitse oorlogvoering uit de bezette gebieden te halen. Als kontrolerend bestuur (*Aufsichtsverwaltung*) was het bezettingsbestuur in de eerste plaats aangewezen op de medewerking van de Belgische ambtenaren. Om die reden was hij een beslist tegenstander van de bestuurlijke scheiding gedurende de bezetting.

(14) De tussen aanhalingstekens geplaatste woorden in F. PETRI, *Duitsland-Vlaanderen, 7 : Gedurende de Tweede Wereldoorlog*, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 452-453 (hier p. 453). Petri verwekt de indruk dat Hitlers opdracht « de zaken in het onzekere te laten » ook de *Flamenpolitik* gold. Dat was zeker niet het geval. De « terughoudendheid » van de *Militärverwaltung* betrof enkel de politieke toekomst van België na de verwachte overwinning. Inzake *Flamenpolitik* kan er moeilijk sprake zijn, in juni-juli 1940, van terughoudendheid van het bezettingsbestuur enerzijds, voortvarendheid van de NSDAP en de SS anderzijds. In de hier beschouwde periode had Reeder de aanporring van partij en SS niet nodig om een actieve *Flamenpolitik* uit te stippelen.

(15) Er staat wel degelijk *Ostmark*, niet *Nordmark*.

(16) Het laatste citaat is niet ontleend aan *Flamenfrage* van 31 juli 1940 maar aan Reeders TB 8, 5 september 1940 (T-501, 102, 906). De term *deutsches Vorland* zal Reeder ook in 1942 gebruiken voor het politieke lot van België na de verwachte overwinning (De JONGHE, *op. cit.*, p. 61 en 356, noot 256a).

(17) *Flamenfrage*, p. 23 van het origineel.

In een definitieve regeling van de Belgische kwestie, waarover alleen Hitler na de overwinning zou beslissen, zag Reeder evenwel geen plaats meer voor een unitair België als dat van vóór 10 mei 1940 ⁽¹⁸⁾. De *idée belge* kwetste zijn *völkisches Empfinden* ⁽¹⁹⁾. Beslissend voor het voorlopig instandhouden van de Belgische eenheidsstaat (maar onder een op verovering gestelde Vlaamse leiding) waren de pijnlijke ervaringen van de Duitse bezetting in België gedurende de Eerste Wereldoorlog, en van de Frans-Belgische in het Rijnland in 1923 ⁽²⁰⁾.

Voor het volbrengen van zijn taak moest Reeder kunnen rekenen niet enkel op de gevestigde Belgische administratie maar ook op « loyale » Belgen, Vlamingen en Walen. De vraag was, welke politieke groepering hij in Vlaanderen voor vrijwillige kollaboratie, in het raam van de *Flamenpolitik*, beschikbaar zou vinden — en achten. Het VNV bood zich onmiddellijk aan in de persoon van zijn leider De Clercq.

2. Reeder en het VNV in de zomer van 1940

Men kan moeilijk beweren dat De Clercq, « na mei 1940 » geaarzeld heeft het VNV op de weg van de kollaboratiepolitiek te engageren ⁽²¹⁾. Op 3 juni 1940, amper twee dagen nadat von Falkenhausen en Reeder te Brussel in functie waren getreden, had hij als leider van het VNV een onderhoud met de nieuwe bewindslieden. Vroeger kon het niet: 3 juni viel op een maandag. Jeroom Leuridan, VNV-gouwleider West-Vlaanderen, vergezelde hem ⁽²²⁾.

Over de inhoud van de bespreking is weinig met zekerheid bekend. Volgens een in juni 1940, « na drie weken Duitse bezetting », door

(18) DE JONGHE, *De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1, 1970, p. 76-78 en de nodige correctie in 2, oktober 1972, p. 305-306. Vgl. nog Reeders *Jahresbericht* van begin augustus 1941: *Wie immer das zukünftige Statut des heutigen Belgien aussehen wird, nur eine solche politische Ordnung [verspricht] wahrhaft Aussicht auf Dauer, die der völkischen Grundtatsache dieser Gebiete, ihrer Zweiteilung in eine flämische und eine wallonische Hälfte, in wezenhaft anderer Weise Rechnung trägt als bisher*. Einddoel blijft de immer festere Eingliederung Belgiens in eine germanisch-deutsche Ordnung (T-501, 104, 738 en 741).

(19) DE JONGHE, *Hitler*, I, p. 60.

(20) Als vorige noot, p. 23 en 333-334.

(21) Volgens F. VAN DER ELST in zijn artikel over het VNV (*Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, p. 1834) zou « na mei 1940, het VNV, na een aanvankelijke aarzeling, de weg van de kollaboratiepolitiek » zijn opgegaan. « Na mei 1940 » moet de aarzeling van uiterst korte duur geweest zijn — zo zij al aanwezig was (vgl. hierachter, noot 99 over het contact van De Clercq met de *Abwehr* te Brussel eind mei 1940). Vroeger dan 3 juni, een maandag, kon De Clercq door von Falkenhausen en Reeder niet ontvangen worden. Zij waren pas de vrijdag voordien in Brussel aangekomen.

(22) H. DE MOEN, *Jerome Leuridan, Recht en Trouw*, Zulte, 1963, p. 280. In hoeverre engageerde De Clercq het VNV? IJdele vraag. Het moge waar zijn dat hij « vanaf het begin der bezetting een zeer persoonlijke politiek » voerde (schriftelijke medeling van H.J. Elias aan de schrijver), uit niets blijkt echter dat vooraanstaande VNV'ers van De Clercq afstand hebben genomen toen hij, namens het VNV, de weg van de kollaboratie opging. Overigens was het VNV een partij die zich als autoritair uitgaf. Als leider engageerde De Clercq zijn partij.

De Clercq geredigeerde nota bestemd voor de *Militärverwaltung*, drukte hij namens het VNV « de wens » uit dat « het gebied der Nederlanden » (Vlaanderen, Nederland en Frans-Vlaanderen) een « autonome staat » zou vormen. « In afwachting » drong hij aan op een strenge toepassing van de taalwetten, een officieel vastleggen van de taalgrens (Brussel Vlaamse stad), de kulturele autonomie ⁽²³⁾. Volgens een dokoment van 25 augustus 1942 ontwikkelde De Clercq het VNV-program « in zijn nationale en sociale betrachtingen » en stelde hij von Falkenhausen en Reeder vervolgens de vraag : « Wat gebeurt er in de toekomst met ons volk ? » Hem werd geantwoord : « De Führer zal na de oorlog hierover beslissen. Heb vertrouwen in hem. » ⁽²⁴⁾ Men mag aannemen dat De Clercq niet enkel vragende partij was, maar ook iets kwam aanbieden. In de nota van juni 1940 leest men inderdaad : « Het VNV, dat 30.000 mannelijke leden telt, stelt zich volledig ter beschikking met raad en daad. » Eigenhandig voegde De Clercq er nog aan toe : « Het VNV heeft trouwens niet de loop der vijandelijkheden afgewacht om volle medewerking aan Duitsland toe te zeggen. » (Er stond eerst : « te verlenen ».) Maakte hij gewag van de subversieve aktiviteit van zijn Militaire Organisatie (M.O.) in het Belgisch leger gedurende de mobilizatie en de oorlogsdagen in mei 1940 om de « machtsoverdracht » aan het VNV te bepleiten ⁽²⁵⁾ ?

Hoe Reeder gereageerd heeft op het aanbod van De Clercq leert het bronnenmateriaal niet uitdrukkelijk. Met grote waarschijnlijkheid kan men zeggen dat het antwoord gereserveerd, zonet negatief was. Geen spoor

(23) Memorandum De Clercq, Aanvullende Nota, in de hand van De Clercq. De VNV-leider redigeerde eigenlijk twee memoranda die wat de inhoud betreft veel gelijkenis vertonen en waarvan een gedateerd is 9 juni 1940 (achteraf werd die datum door De Clercq geschrapt). Uit de tekst blijkt dat de inhoud voor het bezettingsbestuur bestemd was. De datering : « na drie weken Duitse bezetting », is vatbaar voor verscheidene interpretaties. Bedoelde De Clercq drie weken vanaf 10 mei, vanaf 18 mei (datum van de bezetting van Brussel) of vanaf 28 mei ? Rekent men vanaf 18 mei, dan bestrijken de drie weken de periode tot 9 juni. Hoogstwaarschijnlijk redigeerde De Clercq zijn memoranda na (en als gevolg van ?) het onderhoud van 3 juni 1940. Onbeantwoord moet de vraag blijven of De Clercq ze in de ons thans bekende vorm aan het bezettingsbestuur heeft overhandigd. De hier bedoelde dokumenten werden na de oorlog bij de weduwe De Clercq ontdekt. (Eigen verzameling dokumenten en NCWO II, VNV, 18. J. WULLUS-RIDIGER, *En marge de la politique belge 1914-1956*, Parijs, 1957, p. 404-407. Volgens deze auteur zou het VNV ook in juni 1940 een financieringsprogramma voor de propaganda ten laste van de bezetter hebben opgesteld. Uit de kontekst blijkt dat het stuk van enkele maanden later — niet vóór 22 november 1940 — dateert). Het politieke program van De Clercq in juni 1940 vindt men samengevat in een eigenhandig geschreven nota voor een bespreking met enkele Vlaamse voormannen (w.o. Elias, De Pillecijn, Custers, Van Roosbroeck) die op 16 juni plaats zou vinden. De kulturele eenheid van « Noord-Nederland en Vlaanderen », aldus De Clercq, moet in een nieuw Europa « gewaarborgd worden door de politieke hereniging ». Blijkt dat onmogelijk, dan « geen nieuwe ordening... tenzij die waarin ons voortbestaan als volk wordt gewaarborgd ». Brussel « als voorheen Nederlandse grond » (NCWO II, VNV, IV, 19).

(24) Nota van De Clercq (bestemd voor Reeder), 25 augustus 1942 (NCWO II, VNV, VI, 21 en VNV, XIV, 23). Meer over het onderhoud van 3 juni 1940 leert het dokoment niet.

(25) Op een schriftelijke vraag dienaangaande antwoordde Elias aan de schrijver : « De Clercq heeft vanaf het begin der bezetting een zeer persoonlijke politiek gevoerd. In de eerste weken na 28 mei heeft hij zijn beruchte verslag over de M.O. opgesteld. Hij geloofde dat het voor hem zou gelden als zijn sterkste wapen en zal waarschijnlijk daar toen reeds over gesproken hebben met de *Militärverwaltung*. Hij rekende op een machtsoverdracht aan het VNV. »

van enige politieke activiteit naar buiten toe van het VNV in juni 1940. Reeders voorbehoud sloeg op de ideologische onvastheid en oppervlakkigheid van de organisatie, haar « klerikale gebondenheid », het gebrek aan inzicht in de sociale noodwendigheden, de verdeeldheid over het politieke einddoel, (vooral) de vrees zich duidelijk te uiten over de gemeenschappelijke Germaanse afkomst en over de verhouding tot het nationaal-socialistische Duitsland. Bij gebrek aan beter besloot de *Militärverwaltungs-chef*, na een maand beraad, tot een « tijdelijk samengaan » met het VNV als een « taktische noodwendigheid ». Het VNV was immers de enige *aktionsfähige* nationalistische groepering die zich over geheel Vlaanderen uitstrekte. Daarenboven had het « ongetwijfeld bepaalde verdiensten verworven op het werkterrein van het OKW, *Abwehr II* » ⁽²⁶⁾.

In die omstandigheden bood Reeder het ongeduldige VNV in de vroege zomer van 1940 een kans. Het kreeg de toelating een politieke campagne te voeren eerst, begin juli, bij middel van *Volk en Staat*, vervolgens (maar dan waren er al acht weken voorbijgegaan sedert het onderhoud met De Clercq) door het inrichten van talrijke volksvergaderingen ⁽²⁷⁾. Rekening houdend met de toen heersende beperkingen van de persvrijheid en van het recht van vereniging was dergelijke toelating niet van politieke betekenis gespeend ⁽²⁸⁾. Zelf tegenstander van een Dietse staat gaf Reeder aanvankelijk de indruk de Dietse propaganda tezelfdertijd te dulden en te verbieden. *Volk en Staat* verscheen 5 juli met een hoofdartikel: *Het grote keerpunt*, waarvan de slotzin luidde: « Nooit was de Dietse volksstaat zo nabij. » In het nummer van de volgende dag verkondigde Tollenaere dat de « Dietse revolutie » in aantocht was ⁽²⁹⁾.

(26) *Flamenfrage*, p. 25. Men kan de vraag stellen of Reeder hier niet anders schrijft dan hij denkt om de indruk te vermijden dat hij veel met het VNV op heeft. Op die vraag zou een bevestigend antwoord moeten vallen indien hij niet enkele weken later door herhaald vergaderingsverbod het VNV in zijn drang naar uitbreiding via de Nieuwe Volksbeweging had verlamd. Het ambt *Ausland Abwehr* (OKW) was de Duitse militaire inlichtingendienst die drie afdelingen omvatte: *Abwehr I*, de eigenlijke spionagedienst; *Abwehr II*, bevoegd voor sabotage en subversieve activiteit in het buitenland; *Abwehr III*, bevoegd voor contra-spionage. Aan deze laatste activiteit ontleent de *Abwehr* haar oorspronkelijke maar misleidende benaming. Over de M.O., zie nader hierachter, p. 27.

(27) Korte tijd na het toelaten van de eerste volksvergaderingen begon Reeder met zijn pogingen om V. Leemans, een bekend VNV'er, tot sekretaris-generaal van economische zaken te doen benoemen. Vgl. A. DE JONGHE, *Personeelspolitiek*, p. 29-31.

(28) E. DE BENS, *De Belgische dagbladers onder Duitse censuur*, Antwerpen, 1973, p. 111 e.v. De verordening van 11 juli 1940 verbood « alle openbare vergaderingen die van politieke verenigingen uitgaan of waarin politieke vraagstukken zouden worden behandeld ». Enkel het Verdinaso, Rex, de Vlaamse nationalist en de zg. nationaalsocialistische groepen kwamen in aanmerking voor een uitzondering. Van politieke vergaderingen moesten het programma en de tekst van de redevoeringen worden voorgelegd (MBBNf, MVCh, aan OFK, 17 juli 1940. T-501, 102, 863). Op 11-julijherdenkingen, slechts toegelaten in gesloten ruimten, mochten politieke partijen niet als inrichters optreden of in groep verschijnen. In persverslagen was het verboden toespelingen te maken op aktueelpolitieke vraagstukken of op de « toekomstige politieke ordening » (MBBNf, MVCh, aan OFK Gent, Antwerpen, Brussel, 3 juli 1940. T-501, 102, 557).

(29) Zie nog *Volk en Staat* van 11 juli (*Wanneer een nieuw 1302?* een artikel met Dietse strekking van R. Van Roosbroeck), van 12 en 14 juli 1940. In het nummer van de 16e een verslag van de hulde aan de Vlaamse politieke gevangenen te Diksmuide. Daels sprak er over het kruis van Diksmuide dat « het kruis van de Dietse verrijzenis zal worden ». Ook in Nederland

Maar Reeder verbood het verschijnen, in die krant, op 11 juli van een oproep van De Clercq waarin stond: « Voor de Dietse Nederlanden is het ogenblik gekomen opnieuw hun eenheid te verwezenlijken. »⁽³⁰⁾ Hetzelfde lot werd een oproep van Frans Daels beschoren omdat er sprake in was van de « politieke hereniging der Nederlanden »⁽³¹⁾. Het leek weer anders toen het VNV eind juli zijn groots opgezette reeks openbare en zg. gesloten volksvergaderingen te Hasselt inzette en de censuur geen bezwaar opperde tegen een voorzichtige Dietse belijdenis van Elias. De algemeen sekretaris van het VNV, E. Van den Berge, pakte zelfs uit met de leuze van het Verdinaso: Dietsland en Orde!⁽³²⁾ In augustus klinkt het Dietse motief *con sordino*. De oproep van De Clercq van de 10de: *Naar een Nieuwe Volksbeweging*, zwijgt over Dietsland⁽³³⁾. In de gecensureerde redevoeringen op de IJzerbedevaart te Diksmuide komt Dietsland nog enkel heel even aan bod⁽³⁴⁾. Van eind augustus-begin september af heerst er politieke windstilte om het VNV. Het « ter plaats rust » is ingetreden⁽³⁵⁾. In *Volk en Staat*, dat sedert eind juli in grote

mocht in juni en juli 1940 in het openbaar voor Groot-Nederland worden gepropageerd. Het was de tijd van de « Dietse roes », toen de NSB van Mussert dacht « dat Dietsland voor de deur stond » (in 't VELD, p. 232-235). Pas begin augustus ontving Mussert van de bezetter « het uitdrukkelijke verzoek de propaganda voor de Grootnederlandse gedachte te staken » (L. DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, IV, 's-Gravenhage, 1972, p. 392-394).

(30) *Flamenfrage*, Bijlage 1 (11 juli 1940). Zie noot 13.

(31) Als vorige noot, Bijlage 2 (niet gedateerd). De twee oproepen mochten niet verschijnen omdat zij het bewijs brachten dat zelfs bij de Vlamingen, die veel van Duitsland verwachtten (vooral Dietsland), *eine ausgesprochene Scheu [sich] bemerkbar [macht], öffentlich von dem Verhältnis zu Deutschland oder auch nur von einer gemein-germanischen Wurzel zu sprechen (Flamenfrage, p. 23)*. Vanzelfsprekend was voor De Clercq en Daels de Duitse overwinning het uitgangspunt.

(32) *Volk en Staat*, 31 juli 1940. « Hij die het zwaard hanteert », aldus Elias, « kan ook in dit zwaard het recht putten de grenzen te bepalen. » Het Vlaamse volk zal spreken door het VNV, waarvan het doel is « de verwezenlijking van het Dietse ideaal, indien mogelijk ». Moeten de Vlamingen, « tengevolge ener hogere macht », de Walen dulden dan mag dat slechts op voorwaarde dat zij « geen hinderpaal zijn voor de gebeurlijke oprichting van de Grootnederlandse Staat ». Elias verklaarde vertrouwen te hebben dat er « rekening wordt gehouden met onze wil en onze betrachtingen ». Zo had ook Mussert op 8 juni gesproken (DE JONG, *op. cit.*, IV, p. 242). In oktober 1940 verklaarde Elias, tijdens een bespreking op de *Oberfeldkommandantur* Gent, dat de onderhandelingen met het Verdinaso nog niet tot een positief resultaat hadden geleid omdat het VNV geen Walen in de Dietse staat wenst. (OPK Gent aan Reeder, 15 oktober 1940. Eigen verzameling documenten.)

(33) *Volk en Staat*, 11 augustus 1940.

(34) *Volk en Staat*, 19 augustus 1940. In de beknopte inleiding tot de vooroorlogse redevoeringen van Daels door M. BOEY (*Zo leefde, zo sprak prof. dr. Frans Daels*, Diksmuide, 1972, p. 17-18) verneemt men dat Daels « zeer uitdrukkelijk » de censuur geweigerd zou hebben. Hij zou er overigens in geslaagd zijn « de bezettende overheid te doen zwichten voor zijn vastberaden houding ». Daar staat tegenover dat Daels in augustus 1941 zich beklaagt over het optreden van het bezettingsbestuur een jaar voordien: « Voor de bedevaart naar de IJzer van 1940 werd alles verboden wat vroeger door de Belgische staat nooit verboden werd. ... Uit de toespraken werd op het laatste ogenblik onmeedogend geschrapt wat betrekking had op Dietsland. » (Memorie Daels: *De toestand in Vlaanderen in augustus 1940*. Niet gedateerd. Uit een brief van Daels aan De Clercq van 4 september 1941 blijkt dat het stuk vóór 22 augustus 1941 gereedgemaakt werd. Eigen verzameling documenten.) Zou Daels zich in augustus 1941 geërgerd hebben aan een feit dat een jaar tevoren geen feit was?

(35) Wij ontleen de uitdrukking aan de VNV-arrondissementsleider Aalst in zijn inleiding tot het optreden van De Clercq in genoemde stad op 15 december 1940: « Vier volksvergaderingen... werden hier belegd... De invloed was reeds duidelijk voelbaar, toen op dat gebied het ter plaats rust weerklonk. » (*Volk en Staat*, 17 december 1940.)

opmaak verslagen gepubliceerd had over de volksvergaderingen, schier geen woord meer over de politieke activiteit van De Clercq en zijn volgelingen ⁽³⁶⁾. Wel verschijnen er nog lijsten van persoonlijke toetredingen tot de Nieuwe Volksbeweging ⁽³⁷⁾. Ook het gematigde Dauidsfonds publiceerde begin september 1940 een oproep tot zijn 70.000 leden om « bereidwillig en met vertrouwen de drang naar eenheid te beantwoorden ». Na zijn « traditionele onpartijdige houding in politiek opzicht » bevestigd te hebben, drukte het « de hoop uit, dat er uiteindelijk zal in geslaagd worden de volkseenheid ook op politiek gebied te verwezenlijken » ^(37a). Het valt moeilijk die oproep onafhankelijk van De Clercqs ijveren voor de Nieuwe Volksbeweging te beschouwen. Alleen al de terminologie van het stuk is een merkwaardige uiting van de tijdsgeest in die « wondere zomer » van 1940 ^(37b). Maar het bezettingsbestuur wenste geen nieuwe volksbeweging die slechts een verruiming zou zijn van het VNV. Door herhaald vergaderingsverbod remde Reeder de ontplooiing van het VNV onder de nieuwe benaming doeltreffend af ⁽³⁸⁾. Begin juli had hij De Clercq een magere kans geboden. Twee maanden later bleek ze al niet meer te bestaan.

Zoekt men naar de verklaring van Reeder's weigering de « uitbreiding » van het VNV via de Nieuwe Volksbeweging vrije baan te gunnen, dan vindt men geen andere argumenten dan die welke hij reeds in juli heeft laten gelden. Wel schrijft hij begrip te hebben voor de moeilijke positie van de *schwer zu erfassenden Gruppen der flämischen Nationalisten*, die veel van de bezetter verwachten. Zij vormen echter slechts een minderheid die innerlijke eenheid mist en zich moet leren bevrijden van de « Grootdijetse plannen » om ontvankelijk te worden voor « de sterke werking van Grootduitse invloeden ». De meeste Vlamingen, noteert hij

(36) Het laatste verslag verscheen in het nummer van 29 augustus 1940. In de volgende nummers vindt men enkel nog aankondigingen van volksvergaderingen.

(37) De eerste lijst in *Volk en Staat* van 11 augustus, de vijfde en laatste in het nummer van 15/16 september 1940.

(37a) De oproep verscheen in *Volk en Staat* van 7 september 1940, p. 5. Volgens een inleidende mededeling van de redactie had het hoofdbestuur van het Dauidsfonds om publikatie verzocht.

(37b) Er is sprake van o.m. de « uitbouw » en de « opbouw van de nieuwe volkse ordening », van de beginselen « die het nieuwe openbare leven zullen beheersen », van de « hoop en verwachtingen inzake de nabije toekomst van ons volk », nog eens van de « nieuwe volkse ordening » waarin de afdelingsbesturen moeten voorbereid zijn « hun taak voort te zetten en hun verantwoordelijkheid te dragen ». Een maand voordien had Reeder echter al gewaarschuwd: het Dauidsfonds moet, evenals het Willemsfonds en de Katholieke Aktie, goed in het oog gehouden worden (TB 7, 4 augustus 1940. T-501, 102, 867).

(38) *Durch wiederholte Versammlungssperren unterband sie zeitweise den Ausbreitungsdrang auch des VNV* (Jahresbericht van Reeder aan het OKH, afgesloten begin augustus 1941. T-501, 104, 727). Het woord *auch* vindt zijn verklaring in het feit dat ook de nationaalsocialistische splintergroepen in Vlaanderen door het bezettingsbestuur sterk geremd werden. In zijn hiervóór (noot 34) vermelde memorie over de toestand in Vlaanderen in augustus 1941 herinnert Daels bitter aan het « verbod van het houden van volksvergaderingen » een jaar voordien uitgevaardigd. Na de oorlog, gedurende de instructie van zijn proces, had Elias het over « de mislukking van de Volksbeweging » (Pv. Elias 24 februari 1947. Eigen verzameling dokumenten).

met spijt, zien hun *volkspolitischen Ziele unter innerbelgischem Gesichtswinkel und keinesfalls als Teil eines gesamtgermanischen Problems* ⁽³⁹⁾. Hij is wel bereid het *Flamentum* stelselmatig vooruit te helpen (dat had Hitler hem ook voorgeschreven), maar dat mag niet « te stormachtig » gebeuren. Het bezettingsbestuur, betoogt hij, heeft een opvoedende taak te vervullen : de Vlamingen opleiden tot verantwoordelijke arbeid en tot een *gesamtgermanische Beurteilung* van de aktuele vraagstukken ⁽⁴⁰⁾. De poging van het VNV tot concentratie via de Nieuwe Volksbeweging acht Reeder « voorbarig ». Hij maakt ze derhalve onmogelijk ⁽⁴¹⁾. Eerst moet er (het bekende motief) klaarheid heersen over de verhouding van het VNV tot het nationaalsocialistische Duitsland ⁽⁴²⁾. De *Militärverwaltungschef* voelt zich gerust. Hij doet alsof hij het VNV missen kan. In de betrekkingen met de sekretarissen-generaal, het wettige bestuursapparaat, ziet hij, na de door hem hardnekkig opgedrongen benoeming van de VNV'er V. Leemans tot sekretaris-generaal van economische zaken ⁽⁴³⁾, (nog) geen vuiltje aan de lucht ⁽⁴⁴⁾. Men leide daaruit niet af dat zijn bezwaren tegen de politieke en ideologische onvolwassenheid van het VNV niet ernstig gemeend waren. De samenwerking met de Belgische ambtenaren was hem ongetwijfeld van uiterste waarde. Maar die louter praktische arbeid valt niet te vereenzelvigen met de ideologisch verantwoorde *Volksstumspolitik* zoals hij dacht dat ze, « op straffe van zware nalatigheid », plicht was voor een bezettingsbestuur dat het nationaalsocialistische Duitsland vertegenwoordigde.

Reeders afwachtende houding ten opzichte van het VNV dateert van eind augustus 1940. De *Militärverwaltungschef* zou evenwel niet over de nodige tijd beschikken om, door de verlangde opvoedende arbeid, het VNV tot een bruikbaar instrument te smeden. De politieke leegte die

(39) TB 8, 5 september 1940 (T-501, 102, 897-902).

(40) Als vorige noot (T-501, 102, 906).

(41) *Jahresbericht* Reeder als in noot 38 (T-501, 104, 727). In zijn aktiviteitsverslagen over augustus en september 1940 maakt Reeder — welsprekend stilzwijgen ! — niet eens gewag van de Nieuwe Volksbeweging.

(42) *Jahresbericht* Reeder als voren. In dit ongeveer een jaar na de feiten opgestelde verslag rechtvaardigt Reeder zijn terughoudendheid jegens het VNV aldus : 1) het VNV heeft zich vóór 10 mei 1940 herhaaldelijk gedistantieerd van het nationaalsocialistische Duitsland; 2) zijn ijveren voor Groot-Nederland en zijn angst voor verduitsing hebben aanvankelijk belet dat het zich onvoorwaardelijk uitsprak *zur schicksalsmäßigen Verbundenheit Flanderns mit Deutschland*. Daarom scheen het raadzaam *zunächst einmal eine völlige Klärung der Haltung, die der VNV gegenüber Deutschland einzunehmen gedachte, abzuwarten* (T-501, 104, 726).

(43) DE JONGHE, *Personneelspolitiek*, p. 27 e.v. De benoeming van Leemans dateert van 14 augustus 1940.

(44) *10-Tagebericht* Reeder, 22 augustus 1940 (T-501, 102, 393) en TB 8, 5 september 1940 (T-501, 102, 903). In dat laatste verslag stipt Reeder met welgevallen aan dat de Belgische ambtenaren, van de sekretarissen-generaal tot de burgemeesters, *bis jetzt nicht nur jeder Anordnung, sondern auch jeder Anregung nachgekommen [sind]*. Vgl. nog de verklaring van Elias gedurende de instructie van zijn proces (24 februari 1947) : een aktie was begonnen « tot voorbereiding van een nieuwe politieke groepering... de zg. Volksbeweging. Tengevolge van het feit dat de Duitsers hebben vastgehouden aan het stelsel van de sekretarissen-generaal heeft het vraagstuk van de nieuwe politieke groepering zich niet gesteld » (Eigen verzameling dokumenten). Om volledig te zijn had Elias er kunnen aan toevoegen dat de bezetter, door verzamelingsverbod, de nieuwe politieke groepering feitelijk onmogelijk had gemaakt.

hij zelf door het remmen en het veronachtzamen van het VNV geschapen had, dreigde zich onverwacht tegen hem te keren. Hij wist niet dat er precies sedert eind augustus een kandidaat in de maak was die, ruim een maand later, als een kaper op de kust zou verschijnen. Werd het de indringer gegund onbestreden het politieke vacuüm op te vullen, dan zou hij een ernstig gevaar betekenen voor de invloed van het bezettingsbestuur op de politieke kollaboratie in Vlaanderen. Die kandidaat was de SS, niet onder de politionele, maar onder de zuiver politieke gedaante van de Algemene SS-Vlaanderen.

3. De oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen. De scheiding der geesten

Wij moeten nu wat in de tijd terug. Op 23 augustus 1940 kwam Himmler in het *Führerhauptquartier* om er verslag uit te brengen over de werving voor de sedert 25 mei opgestelde *SS-Standarte Westland* die Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers groepeerde⁽⁴⁵⁾. Voor het eerst moet hij toen de *Führer* gesproken hebben over de oprichting van een Algemene SS-Vlaanderen. Hitler reageerde niet negatief. In zijn notitieboekje vatte de *Reichsführer-SS* het resultaat van de bespreking aldus samen: *SS-Flandern. Soll ich mir ansehen*⁽⁴⁶⁾.

Het bronnenmateriaal leert niets over de omstandigheden die voor Himmler aanleiding waren de kwestie, tamelijk laat in vergelijking met Nederland, ter sprake te brengen bij Hitler⁽⁴⁷⁾. Men mag veronderstellen dat de berichten over de activiteit van het VNV, dat sedert eind juli-begin augustus, zij het ook als de Nieuwe Volksbeweging, aardig op weg scheen zich een feitelijk monopolie in Vlaanderen te verwerven, Himmler ertoe genoopt hebben naar een politiek tegengewicht uit te zien. Over de konkrete inhoud van die informatie weet men niets. Weer ligt de veronderstelling voor de hand dat zij voor het VNV niet gunstig was⁽⁴⁸⁾.

(45) Over het ontstaan van en de eerste werving voor *Westland*, G.H. STEIN, *The Waffen-SS. Hitler's Elite Guard at War 1939-1945*, Londen, 1966, p. 94, 106-107. L. DE JONGE, *op. cit.*, IV, p. 243 e.v.; A. VAN ARENDONCK, *Vlaamingen aan het Oostfront, I: Het Vlaams Legioen*, 1973, p. 9 e.v.

(46) BAK, NS 19 / neu 1447.

(47) Voor Nederland was de beslissing al 2 juni 1940 in beginsel gevallen. Tengevolge van het verzet van Mussert zou het echter nog tot 11 september duren eer de Nederlandse Algemene SS officieel werd opgericht, schijnbaar als een formatie van de NSB (DE JONGE, *op. cit.*, IV, p. 236 en 529-538). Zie nog noot 49.

(48) In een beknopte levensschets van 20 augustus 1940 schreef R. Lagrou, de eerste Vlaamse leider van de Algemene SS-Vlaanderen, dat hij de partijpolitiek verlaten had omdat zij «parlementarisch was georiënteerd, loyalistisch en anti-revolutionair geleid door onderwijzers en advocaten die van de politiek hun carrière maakten... Inziende dat de Vlaamse knoerierij Vlaanderen slechts ondienssten bewees heb ik op den ogenblik gewacht dat de *Führer* ons zou bevrijden». Lagrou schreef dit stuk waarschijnlijk voor zijn SS-opdrachtgevers die toen wellicht — het bronnenmateriaal leert daaromtrent niets — voorbereidingen troffen voor het oprichten van de nieuwe formatie (Eigen verzameling dokumenten).

Himmler beseftte dat het doordringen van een tweede geleding van zijn SS, dit keer de politieke, in het ambtsgebied van von Falkenhausen op verzet van de bevoegde bewindsman zou stuiten. Om het bij voorbaat te verlammen ging hij schuil achter een uitdrukkelijk bevel van de *Führer*. Op 9 september ontving von Falkenhausen van majoor Engel, adjudant van het landleger bij Hitler ⁽⁴⁹⁾, telefonisch bericht dat er te Antwerpen een « uitsluitend uit Vlamingen samengestelde » Algemene SS in wording was ⁽⁵⁰⁾. Te Brussel vernam men aldus dat Hitler het was die, na ruggespraak met Himmler, bevolen had von Falkenhausen daarover te informeren. Die op zichzelf al betekenisvolle informatie ging gepaard met het verzoek van de *Führer* aan de militaire bevelhebber *diese Abt[eilung], wo notwendig, zu unterstützen*. Von Harbou, als chef van de *Kommandostab* de eerste militaire medewerker van von Falkenhausen, achtte het feit belangrijk genoeg om het, zonder kommentaar evenwel, aan het OKH mee te delen ⁽⁵¹⁾. Twijfel over de eensgezindheid van Hitler en Himmler is dus uitgesloten. Hetzelfde geldt, wat dat betreft, ook voor Nederland ⁽⁵²⁾.

Himmler stuurde Gottlob Berger op verkenning naar Brussel. De chef van het *SS-Hauptamt* ontmoette von Falkenhausen en von Harbou op 26 september ⁽⁵³⁾. Hij trachtte de twee militairen het verschil duidelijk te maken tussen *Waffen-SS* en *Allgemeine SS* ⁽⁵⁴⁾. Geruststellend zei de lepe Berger, vanzelfsprekend niets te zullen ondernemen dat indruiste

(49) Werd er van 23 augustus tot 9 september gewacht met het doorgeven van Hitlers bevel aan von Falkenhausen omdat Mussert pas enkele dagen voordien eindelijk ingestemd had met het oprichten van een Nederlandse Algemene SS (anders geen onderhoud met Hitler)? (De Jong, *op. cit.*, IV, p. 534-535.) Of was het omdat de voorbereidingen in Vlaanderen nog niet ver genoeg gevorderd waren? Misschien was het ook louter toeval.

(50) Men lette op de datum. Volgens E. de V. (deksnaam van A. De Bruyne) was de Nieuwe Volksbeweging « vooral » gericht tegen de Algemene SS-Vlaanderen (*Waarom werd prof. Daels ter dood veroordeeld?* Weekblad 't Pallieterke, 16 januari 1975). Hoe kan dat? De oproep van De Clercq aan te sluiten bij de genoemde beweging verscheen in *Volk en Staat* van 11 augustus. Pas de 23e besprak Himmler met Hitler de eventualiteit van het oprichten van een Algemene SS in Vlaanderen. Het eerste bevel aan von Falkenhausen dateert van 9 september. Pas tegen het einde van de maand begon Lagrou met de werving. Uit het bronnenmateriaal blijkt voorlopig niet dat de Nieuwe Volksbeweging zou ontstaan zijn als een gevolg van de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen. Herhaalde vragen naar een dokumentair bewijs van zijn versie aan E. de V. bleven zonder resultaat. Ook Elias plaatst de Nieuwe Volksbeweging kronologisch vóór de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen en niet omgekeerd (Pv. Elias 24 februari 1947. Eigen verzameling dokumenten). Hij vergist zich echter wanneer hij beweert dat « de tendens van de SS... reeds duidelijk geworden was door de spreekbeurt van Lagrou op 11 juli 1940 » (Pv. Elias 27 juli 1946. Eigen verzameling dokumenten). Lagrou sprak niet op 11 juli in de Muntshouwborg te Brussel, maar op 11 augustus. Voor het eerst werd Hitler toen in Vlaanderen « de Führer van alle Germanen » genoemd (*Volk en Staat*, 12 augustus 1940).

(51) MBBNf, Chef KdoSt Ia, aan OKH, Gen. Qu., 11 september 1940 (T-501, 94, 541). *Auf ausdrücklichem Befehl des Führers ist die Aufstellung einer flämischen Schutzstaffel im Gange*, noteerde ook Reeder wat later in zijn TB 10 over oktober 1940 (T-501, 103, 11).

(52) De Jong, *op. cit.*, IV, p. 236-37.

(53) MBBNf, Chef KdoSt Ia, aantekening: *Organisation der Waffen-SS*, 26 september 1940 (T-501, 94, 570). Berger aan Himmler, 18 oktober 1940 (RVOA, BDC H.580, 4780/2 B.58).

(54) Of zij het begrepen hadden is twijfelachtig. Uit de in voorgaande noot vermelde aantekening blijkt dat beiden meenden dat Berger enkel over de werving voor de *Waffen-SS* kwam spreken.

tegen de inzichten en de wensen van de *Militärbefehlshaber*, de persoonlijkheid *von der die Arbeit aller deutschen Stellen abhängen müsse*. Von Falkenhausen drong aan op « uiterste voorzichtigheid ». Berger beaamde.

Kort daarop moet von Falkenhausen het OKH gealarmeerd hebben ⁽⁵⁵⁾. Aanleiding daartoe was waarschijnlijk de informatie over een van de eerste werfvergaderingen van de nieuwe groepering. Haar stichter, de te Antwerpen gevestigde advocaat van Westvlaamse oorsprong René Lagrou, had op 6 oktober het woord gevoerd te Roeselare ⁽⁵⁶⁾. Op een door J. François, de toenmalige kommandant van de milite van het Verdinaso, na de werfvergadering gestelde vraag zou Lagrou geantwoord hebben dat hij zijn opdracht van de *Führer* zelf hield. Een tikje onzeker meldde de *Oberfeldkommandant* te Gent, van wiens ressort Roeselare deel uitmaakte, aan Reeder dat er toch iets *nicht in Ordnung* was wanneer het bezettingsbestuur onwetend bleef van de werfopdrachten voor een Vlaamse « politieke » SS uitgaande van de rijksleiding der NSDAP. Hoe zit het, vroeg hij, met dat « bevel van de *Führer* » aan Lagrou ⁽⁵⁷⁾? (Er was geen bevel van de *Führer* aan Lagrou, wél een aan von Falkenhausen. Wellicht had deze laatste zijn *Oberfeldkommandanten* — opzettelijk? — niet ingelicht ⁽⁵⁸⁾.)

In het duister tastend omtrent de aktiviteit van de nieuwe groepering in zijn ambtsgebied, ontbood von Falkenhausen Berger naar Brussel. Dit tweede onderhoud vond plaats op 15 oktober. Weer was von Harbou aanwezig. Drie dagen later gaf Berger uiting aan zijn « grote verbazing » in een schrijven aan Himmler ⁽⁵⁹⁾. Waarom had hij nog eens de tocht

(55) Niet over het feit van het alarm, wel over de datum ervan kan twijfel bestaan. Vgl. het hierachter (noot 59) vermelde schrijven van Berger aan Himmler van 18 oktober 1940 en MBBNf, KdoSt-VerwSt, aan OKH, Gen. Qu., 30 oktober 1940 (T-501, 94, 679-684). Volgens Reeder's herinnering in 1949 zou hij onmiddellijk, dat is na de eerste berichten over de opstelling van de Algemene SS te Antwerpen, het OKH hebben gewaarschuwd. Daarop zou het telefoonbericht van Engel, in opdracht van Hitler, aan von Falkenhausen of von Harbou gevolgd zijn (Mem. Reeder, 2 mei 1949, p. 9-10). Wij menen dat Reeder negen jaar na de gebeurtenissen zich hun kronologische volgorde niet meer nauwkeurig herinnert. De telefonische mededeling van Engel was niet het gevolg van een alarmerend verslag van de *Militärverwaltung* aan het OKH, maar omgekeerd.

(56) Het eerste spoor van werving voor de *Waffen-SS* door Lagrou dateert van 25 september 1940 te Gent, van de volgende dag te Antwerpen (VAN ARENDONCK, *op. cit.*, p. 10).

(57) OFK Gent 570 (Gent) aan MBBNf, MVCh, 15 oktober 1940 (Eigen verzameling dokumenten). Er was geen opdracht van de NSDAP, die daartoe niet bevoegd was, wel van het *SS-Hauptamt*. Volgens een schrijven van Berger aan Wolff, chef van Himmlers persoonlijke staf, van 12 november 1940, werd Lagrou *im Einvernehmen mit der SD-Leitstelle in Brüssel für den Aufbau der Allgemeinen SS in Flandern eingesetzt* (BAK, NS 19 / 251). Eigenlijk bestond er geen *SD-Leitstelle* te Brussel. Berger bedoelt hier de *Dienststelle des Beauftragten des Chefs der Sipo und des SD in Frankreich und Belgien, Dienststelle Brüssel*. Het politiek bevoegde ambt was *Amt III, Sicherheitsdienst*, meer bepaald het referaat III, B (*Volkestum*).

(58) Getuigenis van Otto von Werder, 26 februari 1947, gedurende de instructie van het proces-Elias. In oktober 1940 was von Werder in functie te Kortrijk. Kort daarop werd hij naar Brugge, later naar Gent overgeplaatst, waar hij tot het einde van de bezetting *Verwaltungschef* van de OFK 570 bleef. Geïnformeerd over de werfvergadering te Roeselare belde hij de *Militärverwaltung* te Brussel op. Toen pas vernam hij « dat er een bevel bestond van de *Reichsführer-SS* Himmler waarbij de aktiviteit van de SS was toegelaten » (Eigen verzameling dokumenten).

(59) Berger aan Himmler, 18 oktober 1940 (RVOA 26, BDC H.580, 4780/2. B.58).

naar Brussel moeten ondernemen om duidelijk te maken waar het om ging? Had hij niet reeds gedurende het eerste onderhoud (dat van 26 september) *sehr scharf* het onderscheid gemaakt tussen de Algemene SS, « die in het land blijft », en de *Waffen-SS*? Von Harbou, viel hij uit, had eenvoudig nagelaten zijn chef voldoende in te lichten ⁽⁶⁰⁾. Gemakkelijk te begrijpen: de opstelling van een Algemene SS is hem *peinlich*. Vandaar zijn twee telexberichten waarin hij het OKH *durchaus einseitig in einem uns nicht wohlwollenden Sinne orientiert* ⁽⁶¹⁾.

Men begrijpt dat het onderhoud niet vlotte. Von Falkenhausen maakte er zich handig van af (en voorgoed) door een beroep op zijn eerste politieke medewerker, *Militärverwaltungschef* Reeder. Belangrijk moment in het leven van Reeder. Op 15 oktober 1940 begon de lange reeks zenuwslopende, mondelinge en schriftelijke diskussies die mettertijd een vijandige spanning tussen de *Militärverwaltungschef* en het tweemanschap Berger-Himmler zouden doen ontstaan. Na de oorlog zou Reeder schrijven — en hoe begrijpt men hem! — dat von Falkenhausens opdracht, het contact met Berger te onderhouden, de « doornigste » was die hem ooit werd toevertrouwd ⁽⁶²⁾. Met Himmler was een zinnige diskussie nog mogelijk, niet met een verwaande *Draufgänger* en « ijdele, arrogante praatjesmaker » als Berger die « voor zijn hoge positie het geestelijk niveau miste » ⁽⁶³⁾. Deze « platte geest » ⁽⁶⁴⁾ en politieke analfabeet, gevaarlijk omdat hij als de vertrouweling van de *Reichsführer-SS* zo machtig was, had geen inzicht hoegenaamd in de politieke verhoudingen in Vlaanderen. Men leze zijn brieven aan Himmler. Hun kruiperig vleiende toon werkt daarenboven afstotend. Men kan slechts in 't Veld bijtreden wanneer hij in Bergers « openhartigheid en boerse goedmoedigheid » niets anders ziet dan een « vermomde byzantijnse serviliteit » ⁽⁶⁵⁾. De keerzijde van de neerbuigende overgedienstigheid in zijn betrekkingen met Himmler (Berger spreekt hem steeds aan in de derde persoon) vindt men in de « vulgaire grofheid » ⁽⁶⁶⁾ ten opzichte van zwak geacht tegenstanders. Het valt de geschiedschrijver moeilijk onbewogen te blijven wanneer hij Bergers morele persoonlijkheid en zijn ontstellende onwetendheid leert kennen uit de brieven aan

(60) Von Falkenhausen kende het raderwerk van partij en staat in het Derde Rijk niet. Men kan zich de vraag stellen of hij zich moeite getroost heeft om enig inzicht te krijgen.

(61) De twee telexberichten niet aangetroffen. Volgens Reeder deed men gelden dat er, rekening houdend met de oorspronkelijke organisatie van het bezettingsbestuur, geen plaats was voor de SS in het ambtsgebied (Mem. Reeder, 2 mei 1949, p. 10).

(62) Mem. Reeder, 2 mei 1949, p. 10. Reeders geheugen laat hem weer in de steek waar hij schrijft dat hij Berger pas in 1941 leerde kennen. De kennismaking dateert van 15 oktober 1940.

(63) in 't VELD, *op. cit.*, p. 55.

(64) Als vorige noot.

(65) Als vorige noot, p. 54. in 't Veld citeert in dit verband een voorbeeld — en het citaat is inderdaad « willekeurig » — van een misselijk vleitend schrijven van Berger aan Himmler. Seyss-Inquart karakterizeert Berger als *vielleicht ein schlauer, aber niemals ein Kluger, oder gar weiser Mann*, wiens macht wortelde enerzijds in zijn « gedweeheid » ten opzichte van Himmler, anderzijds in zijn streven naar dikdoenerij (in 't VELD, *op. cit.*, p. 55).

(66) in 't VELD, *op. cit.*, p. 54.

Himmler. Voorwaar, de jarenlange omgang met zulk een man, even machtig als dwaas en overigens onbetrouwbaar in de discussie, moet voor een verstandig en verantwoordingsbewust ambtenaar als Reeder een marteling geweest zijn.

Mogen wij Berger geloven, dan verliep zijn eerste gesprek met Reeder in een « zeer hartelijke sfeer » ⁽⁶⁷⁾. Er werd, zo meldde hij aan Himmler, een akkoord over o.m. volgende punten bereikt. 1. De Algemene SS-Vlaanderen wordt de *überparteiliche Organisation* in het Vlaamse land ⁽⁶⁸⁾. (In werkelijkheid zag Berger in de Algemene SS-Vlaanderen slechts een anti-VNV-partij ⁽⁶⁹⁾.) 2. Zij groepeerde de Vlamingen die bereid zijn *sich für die Schaffung eines grossgermanischen Reiches einzusetzen*. 3. Na de werving zal men twee groepen onderscheiden: zij die *SS-tauglich* zijn komen in de groep A, de anderen in groep B. Alleen de eerste groep zal het leidende personeel leveren. De lezer denkt: van de Algemene SS-Vlaanderen. Neen, Berger zag het groots: *das gesamte politische und sonstige Führerkorps muss der Gruppe A angehören*. Hij verduidelijkt zijn visie met een voorbeeld: niemand zal een leidende functie in de op te richten Vlaamse Arbeidsdienst kunnen bekleden tenzij hij tot de groep A behoort ⁽⁷⁰⁾. Men moet zich afvragen of Berger in het opsommen van de behaalde resultaten niet fantazeert om zich bij Himmler interessant te maken. Het is uitgesloten dat Reeder zich zou hebben laten welgevalen dat een ambtelijk onbevoegde ooit medezeggenschap zou krijgen in de personeelspolitiek van het bezettingsbestuur. Intussen is het relaas van Berger leerzaam voor de kennis van zijn doel: het doordringen van de SS in de politieke kollaboratie in Vlaanderen, later in de administratie ⁽⁷¹⁾.

Men staat hier, oktober 1940, aan het begin van een konflikt dat het kamp van de politieke kollaboratie in Vlaanderen tot in zijn grondvesten zal verscheuren en het begrip « vijand » erin zo zal verenigen dat het minder toepasselijk werd op de « anglofiel » dan op de kollaborateur

(67) Van de bespreking Reeder-Berger van 15 oktober 1940 kent men enkel de versie van laatstgenoemde in zijn schrijven van de 18e aan Himmler (hiervóór, noot 59).

(68) Zo ongeveer ook Reeder in TB 10, 2 november 1940: *Zweck der Schutzstaffel ist es, eine überparteiliche Organisation zu bilden, die alle volklichen Kräfte in Flandern aufnimmt und sie der nationalsozialistischen Idee nahebringt* (T-501, 103, 11).

(69) Zie noot 74.

(70) De oprichting van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen (VAVV) en de *Service volontaire du travail pour la Wallonie* (SVTW) dateert van 30 november 1940 (*Staatsblad*, 8 december 1940, p. 2188-89). In zijn TB 10 (zie noot 68) maakte Reeder ook gewag van de « innige samenwerking » tussen de Algemene SS-Vlaanderen en de VAVV, die kort daarop van wal zou steken (T-501, 103, 11).

(71) Duidelijk dienaangaande is Berger in een brief van ongeveer een jaar later aan Reeder: *Ich hoffe, dass ich durch die Durchschleusung möglichst zahlreicher, tüchtiger Flamen durch die Waffen-SS, durch die Freikorps, durch die Flämische SS immer besser in der Lage sein werde, Ihnen zum Aufbau des dortigen Staatsschutzkorps und Verwaltungsapparates die Kräfte zur Verfügung zu stellen, auf die sich das Reich und damit die dortigen Hohensträger dereinst voll und ganz verlassen können* (Berger aan Reeder, 7 oktober 1941. BAK, NS 19 / 1548).

die anders dacht over de kollaboratiepolitiek (VNV contra Vlaamse SS en DeVlag, en omgekeerd.) Het konflikt werd door Himmler uitgelokt omdat hij, door middel van de Algemene SS, zijn politieke invloed wilde vestigen in een land dat, tegen zijn verwachting in, onder militair bezettingsbestuur was gebleven ⁽⁷²⁾. Berger, die de brandfakkel was komen gooien, wist wat Himmler beoogde. Zijn visie op de toekomstige ontwikkeling stemde overeen met de wens van zijn opdrachtgever. Zij was trouwens juist. De opstelling van een Algemene SS in Vlaanderen, juichte hij, betekent niet enkel ruimere wervingsmogelijkheden voor de *Waffen-SS*, maar daarenboven een volledige koersverandering in de totnogtoe in België gevoerde politiek (*eine vollkommene Umstellung der bis jetzt in Belgien betriebenen Politik*). Berger bedoelde: de politiek van het bezettingsbestuur ten opzichte van het VNV zoals hij ze toen meende te kennen. Hij vermoedde niet dat Reeder sedert eind augustus het VNV buitenspel gezet had. Die koerswijziging, beklemtoonde hij nog, is zo grondig dat zij tot de scheiding der geesten zal leiden. (*An der Aufstellung der Allgemeinen SS werden die Geister scheiden müssen.*) ⁽⁷³⁾

Het is duidelijk dat voor Berger in 1940 het politieke doel primeert. Dat geldt ook voor zijn meester Himmler. Bij de werving voor de *Waffen-SS* ging het niet om een paar regimenten vrijwilligers meer. Himmlers gewapend keurkorps had er voorlopig militair geen nood aan. Pas later, toen de oorlog in het Oosten anders verliep dan verwacht, zou de militaire noodzaak zwaarder gaan doorwegen zonder dat daarom het politieke doel uit het oog verloren werd. Essentieel was aanvankelijk in de Germaanse bezette gebieden, toen nog « in het algemeen als politieke ruimte braakliggend terrein », aanwezig te zijn en er over een « militair gevormd en politiek geïndoktrineerd kader » te beschikken waarop de Algemene SS als « ruggegraat » een beroep kon doen ^(73a).

Welk politiek doel stond Berger voor ogen toen hij, in opdracht van Himmler (die op zijn beurt wist met de uitdrukkelijke goedkeuring van Hitler te handelen), ijverde voor een Algemene SS in Vlaanderen? Het heeft zin die vraag te stellen omdat Berger als de trouwe spreekbuis van Himmler beschouwd mag worden en omdat het antwoord de geestelijke achtergrond tekent waartegen het konflikt VNV-Algemene SS-Vlaanderen, later VNV-DeVlag, zich zal afspelen.

De verwachte « scheiding der geesten » komt volgens Berger hierop neer dat de Algemene SS-Vlaanderen « als partij » het VNV dwingt *nach unserem Kurs zu marschieren* ⁽⁷⁴⁾ - of te verdwijnen. Dat is het doel op

(72) DE JONGHE, *Hitler*, I, p. 114-115.

(73) Berger aan Himmler, 18 oktober 1940 (zie noot 59).

(73a) Over deze kwestie vgl. nader de grondleggende bladzijden van in 't VELD, *op cit.*, p. 310 e.v.

(74) Aldus Berger in een schrijven van 23 juni 1941 aan Himmler, waarin hij de balans opmaakt van de gepresteerde *Arbeit in Flandern: Durch die Gründung der Allgemeinen SS als « Partei » wurde der VNV gezwungen, nach unserem Kurs zu marschieren*. Wij mogen de

korte termijn. De aldus ontstane aktivering van het politieke leven in Vlaanderen baant de weg naar het doel op lange termijn: de *politieke* annexatie of *Anschluss* als *Reichsgau* ⁽⁷⁵⁾. Berger is zo duidelijk als het maar zijn kan. Al op 15 mei 1940 (er is dan nog maar sprake van de werving voor de *Waffen-SS*) stelt hij Himmler voor, de Nederlanders en de Vlamingen te *betreuen* als Volksduitsers. Immers, *es handelt sich doch insgesamt um gut 10 Millionen reinen deutschen Volkstums* ⁽⁷⁶⁾. In december 1940, drie maanden na het begin van de werving voor de Algemene SS-Vlaanderen, informeert hij Heydrich waar het om gaat. Berger weet dat de chef van de *Sipo-SD* zich als de verantwoordelijke instantie « voor de politieke linie in de bezette gebieden » beschouwt ⁽⁷⁷⁾. De chef van het *SS-Haupamt* zal het niet wagen een politieke linie te formuleren waarvan hij vermoedt dat zij de goedkeuring niet wegdraagt van zijn machtige kollega van het RSHA. De nieuwe formatie, meldt hij triomfantelijk, groepeer niet enkel *rassisch taugliche, sondern alle Männer, die bereit sind, sich für ein grossgermanisches Reich einzusetzen, und den engen Anschluss Flanderns an Deutschland, notfalls mit Gewalt zu erzwingen* ⁽⁷⁸⁾. Acht maanden later, het behaalde resultaat overschauwend, geeft hij in een brief aan Himmler uiting aan zijn tevredenheid: *Das, was wir jetzt in der Flämischen SS gesammelt haben, denkt grossdeutsch und bekennt sich restlos zum Anschluss an das Reich. Es sind dies die Männer, die ein besonderes Abzeichen, wie den Flämischen Leu, auf der Uniform ablehnen, weil es der Anfang vom Separatismus sei* ⁽⁷⁹⁾. De SS bekampt het VNV omdat het « separatistisch » is ⁽⁸⁰⁾. De Dietse strekking van het VNV verklaart waarom het niet in staat was « de echte nationaal-socialistische en Grootduitse krachten te groeperen » ⁽⁸¹⁾. De tegenstelling

lezer een fantazietje van de vleier Berger niet onthouden: *Der Militärbefehlshaber, General von Falkenhausen, bezeichnet das als « das geschichtliche Verdienst des Reichsführers »* (BAK, NS 19 / 251). Het is ondenkbaar dat von Falkenhausen ooit zoiets gezegd zou hebben. Berger beweert ook dat De Clercq *ohne weiteres* toefat dat de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen het VNV *gezwungen hätte Farbe und sich damit zum Grossgermanischen Reich zu bekennen, den « Gross-Duitschen Gedanken » abzulehnen* (Berger aan Himmler, 26 april 1941. BAK, NS 19 / 364). Wie enigszins de vleierende en snoevende Berger uit zijn brieven aan Himmler kent, zal niet geneigd zijn die beweringen als waarheidsgetrouw te aanvaarden.

(75) De teksten leren niet dat Hitler, Himmler en Berger voorstanders geweest zouden zijn van verduitsing of kulturele *Anschluss* (A. DE JONGHE, *De vestiging van een burgerlijk bestuur in België en Noord-Frankrijk*, in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1, augustus 1970, p. 96-97). De hier bedoelde verduitsing niet te verwarren met ideologische gelijkshakeling. Deze laatste kan evengoed in het Nederlands als in het Duits gebeuren.

(76) Berger aan Himmler, 15 mei 1940 (BAK, NS 19 / 380). Ook voor Rauter, HSSPF in Den Haag, waren de Nederlanders *theoretisch gesehen ... Volksdeutsche* (Rauter aan Himmler, 12 september 1942. DE JONG, *op. cit.*, IV, p. 81). Dat was inderdaad een « gangbare opvatting » in SS-kringen (DE JONG, *l.a.p.*).

(77) Over de politieke bevoegdheid die Heydrich zich als chef van de *Sipo-SD* ook toeëigende vgl. nader H. BUCHHEIM, *Die SS, das Herrschaftsinstrument*, in *Anatomie des SS-Staates*, uitg. H. BUCHHEIM M. BROZAT, H.A. JACOBSEN, H. KRAUSNICK, I, München, 1967, p. 83 e.v., hier 85-86 en 90. Vgl. nog hierachter, p. 73, het schrijven van 4 november 1941 van Heydrich aan Berger.

(78) Berger aan Heydrich, 17 december 1940 (BAK, NS 19 / 1559).

(79) Berger aan Himmler, 27 augustus 1941 (BAK, NS 19 / 251).

(80) Berger aan Himmler, 23 september 1942 (BAK, NS 19 / 1550).

(81) Berger aan Himmler, 23 juni 1942 (BAK, NS 19 / 251).

in het kamp van de Vlaamse kollaboratie brengt hij terug — zijn visie is juist, maar hij heeft ze waarschijnlijk niet zelf zo treffend geformuleerd — tot een spanning tussen het nationalisme van degenen die een eigen staat verlangen en de « Grootgermaanse, resp. Grootduitse belijdenis » van de *Reichsunmittelbaren* die, hoezeer zij het behoud van hun *Volkstum und Brauchtum* nastreven, « de Grootgermaanse gemeenschap verkiezen boven de staatkundige zelfstandigheid » ⁽⁸²⁾.

Dacht Himmler anders over de politieke toekomst van de Vlamingen, de Nederlanders (en, later, ook van de als Germanen erkende Walen) ? IJdele vraag, menen wij. Berger sprak zijn vereerde *Reichsführer* onderdanig naar de mond. Hij zou het niet gewaagd hebben een koers te volgen die hem buiten de schaduw van zijn meester gebracht zou hebben. Uit Himmlers instructies van eind juni voor de werving van Nederlandse vrijwilligers voor de *Waffen-SS* had hij al duidelijk kunnen vernemen wat er, om te beginnen via die beperkte groep, moest worden bereikt : het Nederlandse volk gewend te maken « aan de Duitse Rijksgedachte », van de Nederlandse vrijwilligers « bewuste Germanen en Duitsers » te maken ⁽⁸³⁾. Even duidelijk zal Himmler in zijn nieuwjaarsbrief voor 1941 rijkskommissaris Seyss Inquart op het hart drukken waar het om te doen is : de negen miljoen « Germaans-Nederduitse mensen », die sedert eeuwen van het *Deutschtum* vervreemd zijn, *mit fester und doch sehr weicher Hand wieder zurückzuholen und der deutsch-germanischen Gesellschaft wieder einzuführen* ⁽⁸⁴⁾. Wat gold voor de Nederlanders gold evenzeer voor de Vlamingen. Het zal zelfs van 1943 af ook gelden voor de Walen nadat zij als Germanen werden erkend. Immers, van al de Germaanse stammen waren, volgens Himmler toen, de Walen en « vooral » de Vlamingen *die innerlich am reifsten für eine sehr kluge und mit weicher Hand einmal vorzunehmende Eingliederung* in het Rijk ⁽⁸⁵⁾.

En Hitler ? Zoals Berger Himmlers echo was, zo beseftte ook Himmler een *Volkstumspolitik* te voeren die de goedkeuring van de *Führer* wegdroeg. Was het niet met Hitlers zegen dat in augustus 1940 tot de oprichting van een Algemene SS in Vlaanderen was besloten ? Wie zal in juli 1944 de pas benoemde *Reichskommissar* voor België en Noord-Frankrijk nadere instructies verstrekken nadat Hitler verklaard heeft dat België in een *Reichsgau Flandern* en een *Reichsgau Wallonien* zal uiteenvallen ? Himmler, die met instemming van de *Führer* de nieuwe bewindsman te Brussel op het hart drukt samen te werken met de DeVlag, politieke

(82) Berger aan Reeder, 7 oktober 1941 (BAK, NS 19 / 1548). De vorm en de inhoud van de brief steken gunstig af tegen die van de talrijke andere brieven van Berger aan Himmler.

(83) *Richtlinien für die Gewinnung holländischer Freiwilligen*, 24 juni 1940, getekend Himmler (BAK, NS 19 / 223).

(84) Himmler aan Seyss-Inquart, 7 januari 1941 (De Jong, *op. cit.*, IV, p. 76-77). Dat was volgens Himmler ook de taak van Rauter, HSSPF in Nederland (*t.a.p.*).

(85) *Der Reichsführer-SS. Niederschrift über die Uebernahme der wallonischen Legion. Feldkommandostelle*, 24 mei 1943 (BAK, NS / 19 neu 97. De Jonghe, *Vestiging*, p. 93).

exponent van de SS. Het is nauwelijks denkbaar dat er op het gebied van de *Volkstumspolitik* een fundamenteel verschil zou hebben bestaan tussen Hitler en zijn gevolmachtigde voor het *Germanische Volkstum*, Himmler⁽⁸⁶⁾. De *Reichsführer-SS* was feitelijk al de gevolmachtigde nog vóór hem in augustus 1942 formeel die bevoegdheid werd toegekend⁽⁸⁷⁾. In zijn belangrijke brief van 7 oktober 1941 over de *Volkstumspolitik* in Vlaanderen gaf Berger Reeder, die het met hem niet eens was, onbewimpeld te verstaan dat achter Himmler de *Führer* stond⁽⁸⁸⁾. *Die Himmlerpolitik war immer Führerpolitik*, zal Berger in 1947 verklaren⁽⁸⁹⁾. Het was geen loze formule voor de SS-politiek in Vlaanderen.

4. De nieuwe koers van het VNV in november 1940. De versie van Reeder

Op 10 november 1940 voerde De Clercq het woord voor het VNV-kader van Groot-Brussel⁽⁹⁰⁾. Het was zijn eerste optreden in het openbaar onder de bezetting⁽⁹¹⁾. Hij had zijn rede aan voorcensuur moeten onderwerpen⁽⁹²⁾. Vandaar haar politiek belang.

De VNV-leider zei, niet over grenzen te zullen spreken. Als overwinnaar zal Duitsland die bepalen. « België was onze vijand. Duitsland is onze vijand niet. Wij hebben vertrouwen in de *Führer*. ... Wat hij zal

(86) DE JONGHE, *Vestiging*, p. 82 e.v. Op de begrafenisplechtigheid van De Clercq in oktober 1942 te Brussel was er een bloemenkrans van de *Reichsführer-SS*, als *Beauftragter des Führers für das germanische Volkstum* (*Volk en Staat*, 28 oktober 1942).

(87) Krachtens de *Anordnung A 54/42* van 18 augustus 1942 (hierachter, p. 127).

(88) *Der RF-SS hat mir bei meinem letzten Vortrag über Flandern bestätigt, dass auch der Führer die Heranziehung dieser klar nationalsozialistischen Elemente wünscht und ich habe demgemäß, vom RF-SS den Befehl erhalten, die Festigung und Betreuung der flämischen SS mit aller Intensität in die Hand zu nehmen* (Berger aan Reeder, 7 oktober 1941. Een afschrift ging aan Himmler. BAK, NS 19 / 1548).

(89) Verhoor van Gottlob Berger te Dachau, 29 augustus 1947 (RvOA, Doc. I-83c. DE JONGHE, *Vestiging*, p. 82).

(90) *Volk en Staat*, 13 november 1940.

(91) Op 2 december 1940 verklaarde De Clercq dat zijn optreden te Brussel drie weken voordien, het eerste was « sedert 10 mei ». Over zijn maandenlang stilzwijgen zei hij met een tikje gewichtdoenrij: « Ik wist WAAROM. » (*Volk en Staat*, 3 december 1940.) Volgens *Volk en Staat* van 20 augustus zou De Clercq echter de dag voordien het woord te Leuven gevoerd hebben over de « concentratie van de Vlaamse krachten... waarvan het VNV de kern zal zijn ». Onbegrijpelijk wordt De Clercq wanneer hij op 2 december te Antwerpen verklaart: « Na Brussel en Leuven spreek ik thans te Antwerpen. » Van een optreden van VNV-leider te Leuven na 10 november en vóór 2 december 1940 is er geen spoor in *Volk en Staat*.

(92) Vgl. OFK Brussel aan M.D., sekretaris van het VNV, gewest Groot-Brussel, 8 november 1940. In de toegezonden tekst moet de term *nationalsozialistisch* in 't algemeen vermeden worden en vervangen door *autoritär* of *national*; geen verwijzing naar een *Neuordnung in Belgien* aangezien daarover nog geen beslissing gevallen is; de zinnen waarin gewag gemaakt wordt van een oproep van De Clercq (bedoeld is die voor de Nieuwe Volksbeweging van 10 augustus, hiervóór p. 15) moeten worden geschrapt. Immers, *dieser Aufruf hat die Genehmigung der deutschen Militärverwaltung nicht erhalten* (NCWO II, VNV, XIII, 8). De Clercq wijzigde zijn tekst in de voorgeschreven zin. In de plaats van « nationaalsocialistisch » kwam « nieuwe orde » (NCWO II, t.a.p.).

doen zal goed gedaan zijn. Goed voor ons volk, voor heel ons volk.»⁽⁹³⁾ Impliciet gaf hij aldus te kennen geen propaganda meer te zullen voeren voor een Dietse staat en de Belgische politieke werkelijkheid te aanvaarden⁽⁹⁴⁾. Met nadruk maakte hij gewag van de subversieve actie « van het VNV », door de zg. Militaire Organisatie in het Belgisch leger gedurende de mobilizatie en de oorlog⁽⁹⁵⁾. Indien er in mei 1940, beweerde hij, geen duizenden Vlaamse en Duitse soldaten méér gevallen zijn, « dan kan het VNV zulks gerust op zijn rekening schrijven ». Een nieuwe tijd breekt aan, aldus De Clercq verder. Vlaanderen moet inschakelen in de nieuwe orde, geboren uit de nationaalsocialistische revolutie. Het VNV stelt zich ten doel het vestigen van de nieuwe orde in Vlaanderen. « Deze orde kan alleen tot stand gebracht worden op grondslag van een zuiver en waarachtig *volks* bewustzijn, hetwelk voor het volk in Vlaanderen inhoudt: het besef van zijn Nederlands karakter en de zin voor Germaanse samen-horigheid voor wat de Germaanse eer en plicht gebieden. » In een handige maar zakelijk niets zeggende formulering zinspeelde De Clercq verder nog op de harmonie tussen het Vlaamse, het Dietse en het Duitse belang: « Uit de huidige chaos groeit, in de nieuwe orde, onze Vlaamse, Nederlandse en Germaanse heropstanding. » De rest van de rede was een aanval tegen de anti-Duitse hetze, de woeker, de vrijmetselarij, de Joden, het politieke katholicisme, de pro-Engelse propaganda.

Dezelfde thema's ontwikkelde de VNV-leider achtereenvolgens in zijn eveneens gecensureerde redevoeringen te Antwerpen, Aalst en Wetteren (1, 15 en 22 december)⁽⁹⁶⁾. Telkens viel hij scherp uit tegen de *idée belge* (« wij hebben België nooit bemind en zullen het nooit beminnen ») maar even duidelijk gaf hij te kennen vrede te nemen met een staat waarvan de grenzen door de overwinnaar zouden worden bepaald. Met die staat van de toekomst rijzen immers geen problemen: « doordeesemd door de

(93) Zo dacht ook Mussert begin september 1940: « Hitler die absoluut het allerbeste met Nederland voor heeft. » (in 't VELD, *op. cit.*, p. 240.)

(94) « Vertrouwen hebben in de Führer sloot in zich, dat ook de openbare propaganda voor Dietsland als staat zou stopgezet worden. » (Nota De Clercq naar Reeder, 25 augustus 1942, p. 1. Eigen verzameling documenten.)

(95) De Clercq had er al mee uitpakket in zijn voor de *Militärverwaltung* bestemde memorandum van begin juni 1940 (hiervóór, p. 13). De term Militaire Organisatie (M.O.) komt niet voor in de rede. In de rand van de getypte tekst is de passus over de M.O. met potlood dik aangestreept en leest men (in de hand van De Clercq?): « M.O. ». Uit mondelinge en schriftelijke mededelingen van Elias aan de schrijver zou moeten blijken dat De Clercq de VNV-leiding in de onwetendheid gelaten had, dat hij in het openbaar gewag zou maken van de activiteit van de M.O.

(96) *Volk en Staat*, 3, 18 en 24 december 1940. Inleidend verklaarde hij te Antwerpen: « De omstandigheden brengen mede dat alle redevoeringen vooraf voorgelegd worden. Ik zal niet buiten het raam der voorgelegde redevoeringen spreken. De loyaliteit vereist zulks. » (*Volk en Staat*, 3 december 1940.) De *Militärverwaltung* hechtte groot belang aan de verspreiding van de rede te Wetteren. In haar nummer van 24 december publiceerde de *Brüsseler Zeitung* uitvoerige uittreksels. Al de Vlaamse kranten volgden dit voorbeeld. *Wie bierzu zuverlässig in Erfahrung gebracht wird, ist dies auf Grund einer Presseanweisung in Form einer Auflagenachricht geschehen.* (Verslag Sipo-SD Brussel aan RSHA, 15 januari 1941. NCWO II.) In die uittreksels werd echter, merkwaardig genoeg, geen gewag gemaakt van de activiteit van de M.O.

nationaalsocialistische gedachte » zal er geen plaats in zijn voor de geestesgesteldheid en de mentaliteit die de essentie waren van de *idée belge*. Nog vóór het jaar ten einde liep overhandigden De Clercq, Elias, Tollenaere en Leemans, namens het VNV, een memorandum aan Schulze, *Landesgruppenleiter* van de *Auslandorganisation Belgien der NSDAP*. Het stuk was bestemd voor Adolf Hitler als «*Führer* van het Duitse volk»⁽⁹⁷⁾. Wat de inhoud betreft was het slechts de bevestiging, soms tekstueel, van de vier program-redevoeringen van De Clercq. In de inleiding leest men dat «het Vlaamse volk» zich met vertrouwen tot Hitler wendt. Het memorandum wijst op het parallellisme in de politieke ontwikkeling van Duitsland en Vlaanderen sedert 1933: hier nationaalsolidarisme, daar nationaalsocialisme⁽⁹⁸⁾. *Sofort nach der Besetzung*, leest men verder ter inleiding, *wurde die Zusammenarbeit mit der deutschen Heeresleitung aufgenommen*⁽⁹⁹⁾. In nagenoeg dezelfde moeizame bewoordingen als in zijn redevoeringen formuleerde De Clercq in zijn memorandum de innerlijke samenhang tussen «het levend besef van ons Nederlands karakter»

(97) T-501, 103, 741-643. Uitvoerig uittreksel als bijlage van TB 8 Reeder van 3 januari 1941. Nauwkeurige datum niet bekend. In zijn *Jahresbericht* van begin augustus 1941 (T-501, 104, 729) dateert Reeder het memorandum van eind december 1940. De Raad van Leiding van het VNV was toen samengesteld uit F. Daels, E. Delvo, H.J. Elias, J. Leuridan, G. Romsee, R. Tollenaere, R. Speleers, J. Timmermans. Men weet niet of De Clercq de Raad van Leiding vooraf gehoord heeft over het memorandum aan Hitler. Leemans was geen lid van de Raad maar werd waarschijnlijk bij de kwestie betrokken omdat hij, als vooraanstaand VNV-lid, tevens sekretaris-generaal van economische zaken, de belangen van de *Militärverwaltung* tegen de SS verdedigde. Dat blijkt uit zijn houding eind oktober 1942 bij de snelle opvolging van De Clercq door Elias. Ook in het comité der sekretarissen-generaal verdedigde Leemans tegens de SS de belangen van de *Militärverwaltung*, aan wie hij zijn benoeming te danken had. Eind augustus 1940, enkele dagen na die benoeming, ontwikkelde hij in het comité het standpunt: *Il est désirable que chacun des membres prévienne les décisions de l'autorité allemande*. (Processen-verbaal comité sekretarissen-generaal, vergadering van 29 augustus 1940. Eigen verzameling documenten.) Het is ook mogelijk dat Reeder van Leemans (zonder voorkennis van de geïnteresseerde?) gewag maakt om voor de hoogste Duitse gezagdragers te bewijzen hoe betrouwbaar zijn beschermeling is.

(98) De term «nationaalsolidarisme» was eigen aan het Verdinaso (Verbond van Dietse Nationaalsolidaristen) van Joris Van Severen.

(99) Het beschikbare uittreksel bevat slechts deze ene zin over de samenwerking van het VNV «met de Duitse legerleiding» onmiddellijk na het begin van de bezetting. Schrapte Reeder de zinnen over de samenwerking van het VNV met de *Abwehr* gedurende de mobilizatie en de oorlogsdagen? Het is niet duidelijk wat door *Heeresleitung* (een in 1940 onbekende term) begrepen moet worden: het OKH of het OKW? Zeer waarschijnlijk dat laatste aangezien de *Abwehr* een dienst was van het OKW. Het feit van de samenwerking *Abwehr II* - VNV bij het begin van de bezetting van België wordt bevestigd door een aantekening van 31 mei 1940 in het *Kriegstagebuch* van Lahousen, chef van *Abwehr II*: *Staf De Clercq mit seinen wichtigsten flämischen Mitarbeitern hält sich in Brüssel auf und arbeitet laufend mit dem Referat II der Abwehrstelle zusammen*. (IFZM, F 23 / 1a, F 23 / b. LAHOUSEN, *Tagebuch OKW-Abwehr*, Aug. 1939-April 1941, I.) De beschikbare teksten over de activiteit van de M.O. die niet van De Clercq zelf afkomstig zijn, leren weinig over de aard en de omvang van die activiteit. De kwestie zou een nader kritisch onderzoek verdienen, waarvoor het bronnenmateriaal evenwel nog niet voldoende beschikbaar is. Vgl. intussen W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Réflexions sur la répression des crimes contre la sûreté extérieure de l'Etat belge*, Brussel, 1946, p. 30-32. A. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-Nationalisme*, Groningen, 1958, p. 401-405: *V-Mann Staf De Clercq* (niet meer opgenomen in de uitgave van 1969). L. PAFLEUX, *L'activité de l'Abwehr II en Belgique*, in *La Vie Wallonne*, 43, 1969, p. 99-107. W. HERMANS, *Buitenlandse hulp...*, in *Dietsland-Europa*, 17, 1972, 5, p. 23-29. J. VAN DINGENEN, *Staf De Clercq en de M.O. Een delikaat onderwerp*, in *Broederband*, 8, 1972, 11-12 (Staf De Clercq-nummer), p. 19-59. Drie feiten zijn intussen onloochenbaar. 1) De Clercq heeft herhaaldelijk, van 10 november af, de subversieve activiteit van de M.O. in het openbaar

en de « zin voor Germaanse samenhang voor wat Germaanse eer en plicht gebieden » (de vrijwillige militaire dienst inbegrepen) ⁽¹⁰⁰⁾. Het Dietse standpunt kwam nog eens (voorzichtig) tot uiting in de passus over de grenzen. « Iedereen kent ons standpunt : de politieke eenheid van Nederland, Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. » Maar, klonk het berustend, « niet wij hebben daarover te beslissen ». Men wenste niets meer dan in « de toegewezen levensruimte » de nationale en sociale opvattingen van het VNV « in de harmonie van het nationaalsocialisme te verwezenlijken ». De overhandigers van het memorandum verklaarden tenslotte te rekenen op de onontbeerlijke Duitse steun in de strijd tegen het politieke katolicisme (via het onderwijs) en « voor het instandhouden van de volksgemeenschap door de verdediging van het ras tegen vreemde elementen, in de eerste plaats tegen de Joodse inwijking ».

Had het zwijgen over politiek Dietsland tot gevolg, zoals beweerd werd, dat het VNV in december 1940 « alleen nog de nadruk op de eigen Vlaamse autonomiedrang » legde ⁽¹⁰¹⁾? Dat zou Reeder in het kader van de nieuwe koers niet hebben aanvaard. Voor het bevestigend beantwoorden van die vraag zal men tevergeefs naar een begin van bewijs zoeken in de vier program-redevoeringen van De Clercq eind 1940. De VNV-leider verklaart vertrouwen te hebben in een nationaalsocialistische staat waarvan hij toegeeft de naam, de grenzen noch de vorm te kennen ⁽¹⁰²⁾, ver-

trots gerechtvaardigd, aanvankelijk met de goedkeuring van het bezettingsbestuur. Toen deed hij dat gedreven door zijn opbodpolitiek onmiddellijk na het oprichten van de Algemene SS. 2) Op 3 juni 1940, gedurende zijn onderhoud met von Falkenhausen en Reeder (hiervóór, p. 13) had De Clercq reeds met de M.O. uitgekapt. Een andere reden dan de gunst van de bezetter te winnen, ziet men niet. Er was toen nog geen sprake van opbodpolitiek. 3) Na de oorlog spande het militair gerecht geen proces in tegen degenen die het als de verantwoordelijke leiders van de M.O. beschouwde. Mag men daaruit afleiden dat de stoute verklaringen van De Clercq niet aan de waarheid beantwoorden? De bewering van M. Ruys dat de woorden van De Clercq « het VNV na de oorlog zwaar [werden] aangerekend door het Belgische gerecht » (*Collaboratie in Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, I, p. 310) lijkt ongegrond. Het blijft een open vraag of De Clercq de Raad van Leiding vooraf geïnformeerd heeft over het feit van zijn verklaringen (vgl. noot 95). Indien er na 10 november 1940 tegen geprotesteerd werd, dan blijkt De Clercq zich daar niet aan te hebben gestoord en lieten zijn medewerkers en raadgevers hem begaan. Herhaaldelijk zou hij immers nog rechtstreeks of door duidelijke zinspelingen de aktiviteit van de M.O. in het openbaar rechtvaardigen.

(100) Wat de « eer en plicht » uiteindelijk zouden gebieden had De Clercq voor het eerst aldus omschreven in zijn rede van 1 december 1940 te Antwerpen : « Een gans programma. Het ware onzerzijds onrechtvaardig indien we gans de last hiervan op Duitsland lieten drukken. Wij eisen ons aandeel op, propagandistisch en andersom. Wij mogen geen Duits bloed aanvaarden zonder tegenprestaties. Dit ware een volk onwaardig. » (*Volk en Staat*, 3 december 1940.) De Clercq was duidelijker in zijn rede van 3 mei 1941 voor de Algemene Raad van het VNV. Ter rechtvaardiging van zijn bevel van 20 april 1941 (werving voor de *Waffen-SS*) voerde hij onder meer aan dat de militaire samenwerking niet enkel « een recht » maar ook « een plicht was » daar de Duitse nederlaag ook « een Nederlandse en een Vlaamse nederlaag » zou zijn. De eventualiteit voor de Vlamingen « de wapens op te nemen naast de vijanden van het leger waartoe ze behoorden », had hij onder ogen genomen een eerste maal « tijdens de mobilisatie en de eerste oorlogsdagen », een tweede maal « bij de vaststelling en de formulering van de grondslagen der beweging » (Eigen verzameling documenten). Die grondslagen vindt men geformuleerd o.m. in de programredevoering van 1 december 1940.

(101) M. Ruys, *Collaboratie* (zie noot 99).

(102) Rede De Clercq Wetteren (*Volk en Staat*, 24 december 1940).

trouwen « in Vlaanderens lot in het Nederlandse en het Germaanse complex » ⁽¹⁰³⁾. De *idée belge* waartegen het VNV jarenlang ten strijde getrokken is heeft de plaats moeten ruimen voor de « Germaanse idee ». « De Duitse wapens hebben hiervoor met klank gezorgd », aldus De Clercq ⁽¹⁰⁴⁾.

Wellicht vraagt de lezer zich af wat dat alles te maken heeft met het verzet van Reeder tegen de drang naar politieke machtsuitbreiding van de SS in Vlaanderen. Heel wat. Dat zal duidelijk blijken uit de voorgeschiedenis van de « nieuwe koers » of de « ommezwaai » van het VNV. Om het kort te zeggen : Reeder had het VNV nodig in de komende strijd tegen de SS en daarom zette hij het onder druk om een nieuwe koers te varen ⁽¹⁰⁵⁾.

Wat was er gebeurd ? Toen de Algemene SS-Vlaanderen eind september-begin oktober 1940 werd opgericht moet het Reeder duidelijk geworden zijn dat hij niet over een tegenwicht beschikte om de invloed van Himmler op het terrein van de politieke kollaboratie te neutraliseren. Zoals reeds opgemerkt had hij zelf, ruim een maand tevoren, een politiek vacuüm geschapen toen hij de verruiming van het VNV via de Nieuwe Volksbeweging door vergaderingsverbod had afgeremd. Het verschijnen van de SS-indringer dwong hem ertoe zijn afwachtende houding te herzien en vergemakkelijkte meteen, in de schoot van de VNV-leiding, de ontwikkeling in de door Reeder gewenste zin. Daarom oefende hij invloed uit op de propagandistische activiteit van het VNV (en Rex) ⁽¹⁰⁶⁾ en voerde hij — dat moet in oktober geweest zijn — talrijke besprekingen met De Clercq en zijn medewerkers om « wezenlijke bestanddelen van het oude ideeëngoed opzij te zetten of te oververven » ⁽¹⁰⁷⁾. Het bronnenmateriaal leert helaas niets over het verloop van die besprekingen. Men kent echter het resultaat : de nieuwe koers van het VNV zoals hij voor het eerst op 10 november 1940 reeds — de datum is van belang — door De Clercq werd uitgestippeld. Wij hebben het er dadelijk opnieuw over. Het staat ook vast dat Schulze « zeer actief » als bemiddelaar aan de

(103) Rede De Clercq Antwerpen (*Volk en Staat*, 3 december 1940).

(104) Rede De Clercq Aalst (*Volk en Staat*, 18 december 1940).

(105) De termen ontleen wij aan Reeder : *Die neue Richtung des VNV* (TB 12 Reeder van 3 januari 1941. T-501, 103, 668), *die neue Linie der Ausrichtung auf das Reich, die Umstellung dieser Bewegung* (TB 13 Reeder van 2 februari 1941. T-501, 103, 956).

(106) TB 12 Reeder van 3 januari 1941 (T-501, 103, 659).

(107) TB 13 Reeder van 2 februari 1941 : *In zahlreichen Besprechungen mit führenden Persönlichkeiten des VNV wurde erreicht, dass dieser sich in zunehmendem Masse die national-sozialistischen Gedachtengänge zu eigen machte; auch die grossniederländische Idee wurde von ihm vorläufig zurückgestellt und eine offene Frontstellung gegen den politischen Katholizismus bezogen. Programmatisch zusammengefasst erscheinen die neuen Grundsätze in der Denkschrift, die der Leiter des VNV, Staf De Clercq, Ende 1940 an den Führer richtete* (T-501, 104, 279).

besprekingen deelnam ⁽¹⁰⁸⁾. Of dat op eigen initiatief van de *Landesgruppenleiter* maar met instemming van Reeder gebeurde, ofwel in opdracht van deze laatste, moet een open vraag blijven. In elk geval betekende de bemiddeling van Schulze voor Reeder en het VNV de kostbare bevestiging, ten opzichte van Himmler, dat de NSDAP achter de nieuwe koers stond. (Heydrich zou Schulze later eraan herinneren.) ⁽¹⁰⁹⁾

Het is geen toeval dat de « nieuwe marsrichting » ⁽¹¹⁰⁾ in essentie de bezwaren tegemoetkwam die Reeder sedert het begin van de bezetting belet hadden het VNV voor vol aan te zien. Zij was immers *zijn* werk. Men begrijpt dat de *Militärverwaltungschef* waarborgen omtrent de koers van zijn beschermeling wenste eer hij hem (opnieuw) een kans gunde het politieke terrein te betreden. De VNV-leider schonk die waarborgen toen hij, begin november 1940, zijn vertrouwen in Hitler proklameerde voor het vastleggen van de staatkundige grenzen, aanvaardde dat de Vlaamse kwestie geen louter intern Belgische aangelegenheid was en slechts haar oplossing kon vinden in het raam van het « Germaanse kompleks », een ondubbelzinnige nationaalsocialistische geloofsbelijdenis aflegde. Blijkbaar stelde De Clercq er prijs op ook een bijkomende waarborg van betrouwbaarheid te geven toen hij met medeweten (misschien op voorstel) van Reeder, trots uitpakte met de subversieve activiteit van het VNV in het Belgisch leger ⁽¹¹¹⁾. Moeilijk uit te maken valt, wie toen dacht het meest baat te vinden bij de nieuwe koers: Reeder, die aldus over een politiek en ideologisch aanvaardbaar VNV beschikte dat tegenwicht zou vormen tegen het potentiële gevaar van de Algemene SS-Vlaanderen? Of het VNV, dat zich uit zijn immobilisme verlost voelde nu het niet meer door het bezettingsbestuur genegeerd werd?

Begin december 1940 meende De Clercq optimistisch te mogen schrijven aan Mussert over de « wensen », de « hoop » en de « verwachtingen »

(108) TB 13 Reeder van 2 februari 1941 (T-501, 103, 956). Over de rol van Schulze als bemiddelaar, najaar 1940, vgl. nog TB 12 Reeder van 3 januari 1941 (T-501, 103, 668), verslag Sipo-SD Brussel aan RSHA, 15 januari 1941 (NCWO II, Sipo-SD *Meldungen* 1941), OFK Gent aan Reeder, 18 januari 1941 (Eigen verzameling documenten), Heydrich aan von Ribbentrop, eind januari 1941 (PAB Inland II g 344, België I), Memorandum VNV aan *Militärverwaltung* Brussel: « Over wat men noemt De Vlaamsche SS », 6 februari 1941 (NCWO II, CDD, 159), Heydrich aan Himmler, begin september 1941 (BAK, NS 19 / 251 F. 85).

(109) Hierachter, p. 38.

(110) De term treft men aan in het *Tätigkeitsbericht* van de OFK Gent aan Reeder, 18 januari 1941 (Eigen verzameling documenten). Na te hebben verwezen naar « de opzienbare redevoeringen » van De Clercq te Brussel en te Antwerpen commentarieerde de rapporteur de passus in de rede van 22 december te Wetteren over het vastleggen van de toekomstige staatsgrenzen door Hitler aldus: *Das bedeutet eine neue Marschrichtung des VNV, die den deutschen Belangen in dem belgischen Raum durchaus entspricht.*

(111) Pas toen Reeder beseftte dat De Declercqs (overigens « zakelijk gegronde ») verklaringen over de M.O. « groot opzien » hadden verwekt en menige *anständig denkende Flamen* afstand hadden doen nemen, kreeg de VNV-leider te horen (dat was na de rede van 1 december 1940 te Antwerpen) dat zijn optreden *unzweckmässig* was (TB 12 Reeder van 3 januari 1941, T-501, 103, 667). Dat belette De Clercq niet te Wetteren nog eens te verklaren dat hij « tot zijn laatste snik » de kameraden zou verdedigen die, « gedreven door hogere volkse motieven, geweigerd hebben in dienst van België, Frankrijk en Engeland, op de Duitse soldaten te schieten » (*Volk en Staat*, 24 december 1940).

van het VNV ^(111a). Rekening houdend met de « vlugge ontwikkeling der gebeurtenissen » in Vlaanderen hoopte hij de NSB-leider « spoedig » te ontmoeten « ten einde uitvoering onze standpunten, meningen, enz... te toetsen ». (Er had geen ontmoeting De Clercq-Mussert plaats : de bezettingsautoriteiten zowel in België als in Nederland zouden ze niet toegelaten hebben ^(111b).) Het bronnenmateriaal leert evenmin of het Reeder veel moeite gekost had het VNV de nieuwe koers te doen aanvaarden ⁽¹¹²⁾ en in hoever De Clercq meende slechts lippendienst te bewijzen toen hij, vrijblijvend, zich bereid verklaarde loyaal met de Belgisch staat samen te werken en geen propaganda meer te voeren voor het Dietse ideaal zonder het daarom op zichzelf af te zweren. Reeder schreef gerust te zijn : voor het VNV had de Dietse gedachte « nog slechts een academische betekenis » ⁽¹¹³⁾. (Indien hij dacht wat hij schreef vergiste hij zich grondig. Heydrich zag het totaal anders ⁽¹¹⁴⁾.) Wat er ook van zij, de *Militärverwaltungschef* had zijn wil kunnen opdringen, en wel in weerwil van het feit dat hij de vragende partij was aangezien hij het VNV nodig had met het oog op de komende strijd tegen de SS. In die strijd had hij de inleidende fase gewonnen door zich een uitgangsbasis te verschaffen: anders dan enkele weken tevoren stond hij in november niet meer met lege handen. Het paradoksale van de toestand, najaar 1940, is dat het aanvankelijk door Reeder veronachtzaamde VNV zijn tweede en beslissende kans kreeg dankzij het verschijnen van de Algemene SS-Vlaanderen op het politieke toneel. In januari 1941 zou Thedieck, de eerste politieke medewerker van Reeder, aan een vertegenwoordiger van de NSB die hem in Brussel een bezoek kwam brengen, de politiek belangrijke verklaring afleggen dat het VNV « de enige beweging [is] die op den duur een kans kan maken in Vlaanderen... en dat alle pogingen van andere zijde slechts op mislukkingen zullen uitlopen » ^(114a).

(111a) De Clercq aan Mussert, 10 december 1940 (IfZM, MA 601, T-81, 20, geen aanduiding van *frame*). De Clercq had te Brussel vier vertegenwoordigers van de NSB ontmoet, die toen in België verbleven, waarschijnlijk voor het oprichten van NSB-afdelingen. In zijn schrijven maakt De Clercq ook gewag van « het verzoek van meerdere in Noord-Nederland verblijvende Vlamingen om er een afdeling VNV te stichten ». Hij achtte dat wel mogelijk op voorwaarde dat « alleen Vlamingen hierin worden opgenomen precies zoals [de] NSB in Vlaanderen doet » en « in volledig overleg » met Mussert. Het antwoord van Mussert niet aangetroffen.

(111b) Tussen Reeder en Schmidt, kommissaris voor politieke aangelegenheden bij rijkskommissaris Seyss-Inquart in Nederland, heerste er volledige overeenstemming *dass ein Uebergreifen der Mussert-Bewegung auf Flandern von beidem Seiten NICHT gefördert werden wird* (TB 12 Reeder van 3 januari 1941, T-501, 103, 668).

(112) Op de vergadering van 3 mei 1941 van de Algemene Raad van het VNV zei De Clercq : « Het is voorgevallen dat velen onder u met zekere angst bepaalde uitspraken hebben gehoord of gelezen; dat het u wat gekost heeft ze te aanvaarden en te verdedigen. Waar gij niet begrijpen mocht hebt gij vertrouwd. » (Eigen verzameling documenten.)

(113) TB 12 Reeder van 3 januari 1941 (T-501, 103, 667).

(114) Hierachter, p. 37-38.

(114a) Erkelens aan Mussert, 22 Louwmaand (januari 1941). Streng vertrouwelijk. Uiterst belangrijk (IfZM, MA 601, T-81, 20, geen aanduiding van *frame*). Erkelens was het hoofd van de afdeling organisatie buitenland in het hoofdkwartier van de NSB te Utrecht. Hij was naar België gereisd voor de installatie van NSB-groepen, uitsluitend samengesteld uit Nederlanders. Uit de mond van Thedieck vernam Erkelens dat het bezettingsbestuur « ernstige

VV Bergers voorspelling kwam dus uit. De oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen leidde onmiddellijk tot een « scheiding der geesten » die tot uiting kwam in een « totale ommekeer in de tot dan toe gevolgde politiek in België ». Enerzijds voelde Reeder zich genoodzaakt, vroeger dan hij voorzien had, zijn afwachtende houding ten opzichte van het VNV op te geven. Anderzijds zag het VNV zich gedwongen, wilde het politiek nog meetellen, het voetspoor van de SS te volgen door een belijdenis tot het nationaalsocialisme en het Rijk ⁽¹¹⁵⁾. Berger zou later de evolutie ongenueanceerd maar zakelijk juist verwoorden toen hij Himmler schreef: wij hebben het VNV gedwongen *nach unserem Kurs zu marschieren* ⁽¹¹⁶⁾. Himmlers rechtstreeks ingrijpen in de *Volkstumspolitik* in Vlaanderen, Reeders machteloosheid tegen deze vorm van *Hineinregieren* en zijn onafwendbare druk op het VNV verklaren de opbodpolitiek van De Clercq in november 1940. Ze was in de gegeven omstandigheden de enige taktiek die het VNV een kans op overleving bood in het kamp van de politieke kollaboratie. Een gevaarlijke taktiek omdat er slechts een einde aan gemaakt kon worden door een breuk met de macht die het opbod had uitgelokt, de SS. Pas in augustus 1943 zou de opvolger van De Clercq, H.J. Elias, de stap wagen en de breuk voltrekken.

Samenvattend voor de periode juni-november 1940 kan men het met een gedeeltelijk aan Ruys ⁽¹¹⁷⁾ ontleende beeldspraak aldus zeggen: begin juni had De Clercq vrijwillig « de vinger in het raderwerk gestoken ». Maar anders dan hij gehoopt had zette het zich niet vóór einde juli in beweging omdat Reeder het zo wilde. Het was ook de *Militärverwaltungs-chef* die kort daarop, in de tweede helft van augustus, het raderwerk klem zette omdat er een stuk uit (het VNV) hem niet deugdelijk bleek. Op

bedenkingen zou moeten hebben indien de NSB zich met Vlaamse organisaties ging vereenzelvigen ». Over het Verdinaso verklaarde Thedieck dat het « zijn rol in Vlaanderen heeft uitgespeeld ». Thiers, toen nog opvolger van Van Severen, en « een tweede persoon » hadden om een pas gevraagd voor Nederland waar zij Mussert wensten te ontmoeten. De passen werden geweigerd. Thedieck legde, volgens Erkelens, de verklaring over het VNV af nadat deze er uitdrukkelijk om gevraagd had « voor de hoogste leiding van de NSB ». Merkwaardig is de slotbeschouwing van Erkelens: « Men [d.i. de bezetter] beschouwt Staf De Clercq, die in de maanden na 10 mei scherp nationaal-socialistisch geworden is, niet als een sterk leider, doch wel als een eerlijk man, die zeker geschikt is om het Vlaamse volk voor te gaan, totdat een Nederlandse leider het lot van Vlaanderen, conform de bestemming van de Führer, in handen kan nemen. » Die beschouwing is vanzelfsprekend ter geruststelling van Mussert geschreven: De Clercq is geen gevaarlijk mededinger. Van een beslissing van Hitler, « het lot van Vlaanderen » ook aan een Nederlands leider (Mussert) toe te vertrouwen, is er nergens sprake. Sedert begin augustus 1940 kende Mussert het « uitdrukkelijke verzoek [van de bezetter] de propaganda voor de Grootnederlandse gedachte te staken » (zie noot 29).

(115) De gevaarlijke dwangpositie waarin het VNV zich geplaatst zag omschrijft Reeder aldus: de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen werkte in *bobem Masse fördernd auf das Bekenntnis auch des VNV zu Deutschland, da dieser nur auf diese Weise hoffen konnte, mit seinen mehr oder weniger weitgehenden Totalitätsansprüchen durchzudringen* (Jabres-bericht Reeder, begin augustus 1941. T-501, 104, 729). In zijn brief van eind januari 1941 aan Ribbentrop karakteriseerde Heydrich de ommezwaai van het VNV als een « doelbewuste taktiek » om het vertrouwen van de Duitse diensten te winnen (zie noot 132).

(116) Berger aan Himmler, 23 juni 1941 (BAK, NS 19 / 251).

(117) Ruys, *aang. art.* (zie noot 101).

10 november kwam het raderwerk opnieuw in beweging nadat het VNV zich door Reeder, onder de druk van de omstandigheden, tot een bruikbaar stuk had laten omvormen. Op die datum « verbrandde De Clercq zijn schepen achter zich ». Wij weten nu waarom hij zich daartoe gedwongen voelde.

Wie voor de kennis van de ontwikkeling naar de nieuwe koers van het VNV de versie van Reeder in zijn ambtelijke verslagen aan het OKH aanvaardt, komt bedrogen uit. Het zou ons te ver leiden hier een gedetailleerde kritiek op die dokumenten te leveren. Het volgende moge volstaan om te bewijzen — mocht dat nog nodig zijn — dat Reeder's *Tätigkeitsberichte* als bron voor de studie van bepaalde toestanden en gebeurtenissen met omzichtigheid gebruikt moeten worden en dat ook hun stilzwijgen welsprekend kan zijn. Zo ligt het voor de hand dat de *Militärverwaltungschef* zorgvuldig verzwijgt, het VNV onder druk te hebben gezet omdat hij het niet missen kon als tegenwicht in de komende strijd tegen de Algemene SS-Vlaanderen. Hij kon toch zijn manoeuvre tegen Himmler niet bekendmaken in een ambtelijk verslag. Daarom geen woord over de eerste program-rede van De Clercq te Brussel op 10 november 1940 ⁽¹¹⁸⁾. Wel weidt hij uit over de rede van 22 december te Wetteren en het memorandum van het VNV aan Hitler van enkele dagen later ⁽¹¹⁹⁾. Die onvolledige voorstelling biedt Reeder de welkome (wellicht gezochte) gelegenheid, de nieuwe koers van het VNV in verband te brengen met de spanning tussen de sekretarissen-generaal en het bezettingsbestuur. Begin januari 1941 schrijft hij een crisis te vrezen. Bepaalde onwillige sekretarissen-generaal zullen verwijderd moeten worden, een *Austausch* zal plaats moeten vinden waarvoor het VNV de gewenste kandidaten kan leveren ⁽¹²⁰⁾. De data leren echter dat er hoegenaamd geen verband bestaat tussen het proklameren van de nieuwe koers door De Clercq *begin november* en de inderdaad dreigende crisis in de betrekkingen tussen de *Militärverwaltung* en de sekretarissen-generaal *eind december*. Het tegenwicht waar Reeder naar zocht was er geen tegen de weigerachtige sekretarissen-generaal met wie de relaties einde oktober-begin november nog niet zo gespannen waren dat ze een crisis aankondigden ⁽¹²¹⁾, maar wel een tegen

(118) Die rede had normaal vermeld moeten worden in TB 11 Reeder van 1 december 1940 (T-501, 103, 374 e.v.). Evenmin wordt er een woord over gerept in de volgende verslagen. Het stilzwijgen is opvallend.

(119) TB 12 Reeder van 3 januari 1941 (T-501, 103, 667-668).

(120) TB 12 Reeder van 3 januari 1941 (T-501, 103, 653, 659, 663-665, 667-668).

(121) De oorsprong van de uiterst gespannen verhouding tussen het bezettingsbestuur en de sekretarissen-generaal in januari 1941 dateert pas van eind december 1940 toen Reeder, bij schrijven van de 28e, het ontslag had geëist van Ernst de Bunswyck, sekretaris-generaal van justitie (Nota *Eviction du baron Ernst de Bunswyck*, p. 2. Eigen verzameling dokumenten. Samenvatting in J.L. CHARLES-P. DASNOY (uitg.), *Les secrétaires-généraux face à l'occupant 1940-1944*, Brussel, 1974, p. 90). In zijn verslag over december 1940 schrijft Reeder dan ook, met de mogelijkheid van een crisis te rekenen (TB 12 Reeder van 3 januari 1941. T-501, 103, 650). Van meet af stond het voor Reeder vast dat de VNV'er Romsee, die in oktober 1940 tot gouverneur van Limburg was benoemd, Ernst de Bunswyck als sekretaris-generaal van Justitie zou opvolgen (Erkelens aan Mussert, 22 januari 1941. Zie noot 114a).

de dreigende invloed van Himmler en Berger door middel van de Algemene SS-Vlaanderen. Het is daarom weer geen toeval dat Reeder in zijn gekamofleerde berichtgeving nadrukkelijk erop wijst dat de nieuwe koers van het VNV (*die neue Linie der Ausrichtung auf das Reich*) als het resultaat moet worden beschouwd van een « organische ontwikkeling » waaraan geen « merkbare druk » van het bezettingsbestuur te pas gekomen was, wel tijd om het proces tot rijpheid te brengen en de « zeer actieve bemiddeling » van Schulze. De ernst van het engagement van het VNV, aldus Reeder nog, blijkt uit het moment waarop ertoe besloten werd: toen de meesten in het bezette land het al niet meer « wijs en veelbelovend » oordeelden met de bezetter samen te spannen. Voor konjunktuurriders zou het normaal geweest zijn, onder de indruk van de Duitse militaire successen « met wapperende vaan » naar het kamp van de overwinnaar te zijn overgestapt. Dat zulks niet het geval was met het VNV wordt door het bezettingsbestuur — zo wil Reeder doen geloven — *besonders günstig beurteilt* ⁽¹²²⁾.

De geschiedschrijver die dit pleidooi als gegrond beschouwt zal zich eerst moeten inspannen om te vergeten dat het VNV, bij monde van De Clercq en Leuridan, al bij het begin van de bezetting zich zonder aarzelen bij de bezetter was komen aanbieden, dat Reeder op dit aanbod slechts na weken aarzelen en met voorbehoud was ingegaan, dat hij het VNV dan toch spoedig had uitgerangeerd, dat hij het pas weer als van waarde was gaan beschouwen omdat de Algemene SS-Vlaanderen zijn intrede op het politieke toneel had gedaan en nadat het VNV, op straffe van ondergang, aanvaard had een door de *Militärverwaltungschef* opgedrongen koers te volgen. In zijn berichtgeving isoleert Reeder opzettelijk die nieuwe koers van zijn werkelijke oorzaak.

5. Reeder in het konflikt VNV-Algemene SS-Vlaanderen. De taakverdeling van maart 1941

In november 1940 had Reeder het VNV een politiek aanvaardbaar gelaat kunnen geven. Een andere en zwaardere taak wachtte hem toen hij dat VNV van de nieuwe koers tegen de mededinging van de Algemene

Men weet dat Romsee per 1 april 1941 tot sekretaris-generaal van Binnenlandse Zaken benoemd werd. Ook de kwestie van het Belgische goud had enige spanning veroorzaakt, maar dat was pas eind november 1940 (O. PLISNIER, *L'or belge livré aux Allemands en 1940*, in *La Revue générale*, 1950, p. 569-570). Toen had het VNV sedert drie weken al de ommezwaai voltrokken. In zijn verslag over oktober 1940 had Reeder nog gewag gemaakt van de bereidheid der sekretarissen-generaal tot loyale samenwerking (TB 10 Reeder van 2 november 1940. T-501, 103, 17-19). In ons artikel *De personeelspolitiek van de Militärverwaltung te Brussel* (hiervóór, noot 12) begingen wij een vergissing toen wij schreven (p. 6) dat Reeder het VNV in 1940 een kans bood omdat hij toen « een zware crisis in de relatie tussen de bezettingsadministratie en de sekretarissen-generaal vreesde ».

(122) TB 13 Reeder van 2 februari 1941 (T-501, 103, 956).

SS-Vlaanderen moest verdedigen. Af te rekenen kreeg hij aldus met de macht die de « vechtmachine tegen het VNV » ⁽¹²³⁾ als politieke partij in het leven had geroepen: de rijksleiding van de SS, met name Berger, de chef van het *SS-Hauptamt*, Heydrich, de chef van het RSHA, en bovenal de *Reichsführer-SS* Himmler zelf.

Weliswaar had de *Militärverwaltungschef* aanvankelijk de indruk willen wekken, de oprichting van de nieuwe formatie te begroeten als « een verheugend feit in het raam van de Duitse opbouwarbeid » ⁽¹²⁴⁾. De lezer late zich door de schijn niet verschalken. Reeders ware houding komt onverholen tot uiting in zijn latere berichtgeving. Leerrijk is het, hem even te volgen in zijn *Tätigkeitsberichte* aan het OKH, verslagen waarvan hij wist dat ze ook onder Himmlers ogen kwamen en die daarom als het doorzichtige en moedige relaas van zijn strijd tegen de *Volkstumspolitik* van de SS in Vlaanderen mogen worden beschouwd ⁽¹²⁵⁾. Begin 1941 stelt Reeder nuchter vast dat de werving voor de Algemene SS-Vlaanderen een numeriek sukses oogst, maar dat de « konjunktuurriders » talrijk zijn toegetreden ⁽¹²⁶⁾. De noodzakelijke zuivering is volop aan de gang. Onmiddellijk daarop volgt de waarschuwing die hij niet ophouden zal te herhalen tot het einde der bezetting: het VNV is en blijft (*nach wie vor*) « de nationale beweging in Vlaanderen ». Het was steeds *deutschfreundlich*. Reeds vóór de oorlog heeft het met Duitse diensten, in 't bijzonder met de *Abwehr*, samengewerkt. (De vermelding van die samenwerking bewijst hier niets meer dan dat Reeder graag naar dit argument greep om het VNV betrouwbaar te maken.) « Op het gevaar af van mislukking kan een nieuwe oriëntering van het nationale leven in Vlaanderen het VNV niet negeren. » Een maand later (de *Tätigkeitsberichte* waren toen nog maandelijks) volgt een eerste onverbloemde uitval tegen de kwaal die de normale werking van het militaire bezettingsbestuur dodelijk zou ondermijnen: het stelsel van het *Hineinregieren* door niet bevoegde instanties, waaronder (op het gebied van de *Volkstumspolitik* vooral) de SS ⁽¹²⁷⁾.

(123) Aldus De Clercq in zijn rede voor de Algemene Raad van het VNV, 3 mei 1941 (Eigen verzameling documenten).

(124) TB 10 Reeder, 2 november 1940 (T-501, 103, 11).

(125) Ongegrond is de bewering van F. Van der Elst in zijn artikel *Dr. Elias als leider van het VNV (Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 3, oktober 1974, p. 83 e.v., hier p. 84)* dat de *Tätigkeitsberichte* van Reeder, zoals « de andere rapporten van ondergeschikten voor de machthebbers in het Derde Rijk », gesteld zouden zijn in een *Sklavensprache*, « waarbij soms gepoogd werd onrechtstreeks het beleid te beïnvloeden, zonder dit beleid rechtstreeks te durven in betwisting stellen ». De auteur kon zich in zijn beoordeling slechts zo ver wagen omdat hij de *Tätigkeitsberichte* zelf niet gelezen heeft en van het standpunt uitgaat dat in een diktatoriale staat de verslagen van ondergeschikten aan hun hiërarchische overheid uiteraard steeds door *Zweckoptimismus* gekleurd zijn. Dat is op veel plaatsen zeker niet het geval met Reeders *Tätigkeitsberichte*. Zij vormen trouwens, merkwaardig genoeg, geen uitzondering in het Duitsland van Hitler. Vgl. nader ons artikel *Kanttekeningen bij een artikel van F. Van der Elst, I, in Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, VI, 1975, p. 197-238.*

(126) TB 12 Reeder, 3 januari 1941 (T-501, 103, 666-667).

(127) TB 13 Reeder, 2 februari 1941 (T-501, 102, 954-955).

Die uitval van begin februari 1941 is de eerste van een lange, tot het eind van 1943 nagenoeg ononderbroken reeks. Hier is de hoge ambtenaar aan het woord die zijn ambtsgebied met een minimum aan wrijvingen wil inschakelen in het ingewikkelde raderwerk van de Duitse oorlogvoering. Voor een rustige gang van zaken in het bezette gebied, betoogt hij, is het van het grootste belang dat er « niet van buiten af ingegrepen wordt ». Het oprichten van de Algemene SS-Vlaanderen was zulk een ingreep. Reeder was handig genoeg om het met goed fatsoen te formuleren : in België heeft de bevolking die oprichting als een rechtstreekse ingreep van het Rijk begrepen ⁽¹²⁸⁾. Hij weet dat er van oudsher in het Rijk grote belangstelling bestaat voor de *flämische Frage*. Velen achten zich dan ook geroepen, in België « politiek te voeren », met het gevolg dat het land « in bijzonder hoge mate een verzamelplaats wordt voor tuimelende dilettanten van diverse pluimage die hun gemis aan verantwoording vaak door een des te grotere gewichtigdoenerij compenseren » ⁽¹²⁹⁾. Weer een maand later ontwikkelt hij, met een tikje ongeduld, hetzelfde thema ⁽¹³⁰⁾ : de *Militärverwaltung* kan het zich niet veroorloven op twee fronten te vechten. (Reeder bedoelt het Belgische en het Duitse, dat laatste met zijn onverantwoordelijke betweters en de door hen opgestookte Vlamingen.) Zijn de kollaborerende Vlamingen het onderling niet eens, dan ligt de schuld voor een groot deel bij de Duitsers die geen oog hebben voor het gemeenschappelijke en alleen maar spekuleren op nijd en afgunst onder de Vlamingen. Krachtig bevestigt hij nog eens zijn onwrikbaar standpunt : het VNV nu niet steunen terwille van zijn verleden zou een « politieke dwaasheid » zijn die slechts een « theoreticus » zonder zin voor tactiek verdedigen kan ⁽¹³¹⁾.

Totaal anders oordeelde Heydrich, de politiek ook machtige chef van het RSHA, over de bruikbaarheid van het VNV. Ongevraagd waarschuwde hij eind januari 1941 in een uitvoerig verslag de minister van buitenlandse zaken von Ribbentrop, zich toch niet te laten bedriegen door de

(128) TB 12 Reeder, 3 januari 1941 (T-501, 103, 665-666).

(129) Als noot 127 (T-501, 102, 962).

(130) TB 14 Reeder, 2 maart 1941 (T-501, 104, 23).

(131) Als vorige noot (T-501, 104, 39-40). Reeder schreef dit naar aanleiding van een artikel van F. PEUCKERT, *Flanderns Volkstum in Vergangenheit und Gegenwart* in het tijdschrift *Nationalsozialistische Monatshefte*, februari 194, p. 98 e.v. Peuckert ging heftig te keer tegen het Verdinaso en vooral tegen het VNV : *Der klerikalreformistische VNV, der seinem Geiste nach die meiste Verwandtschaft zum verwichenen Schussnig-Oesterreich aufweist, ist ebenso wie Verdinaso, nie eine Angelegenheit des flämischen Volkes, sondern nur gewisser ebrgeistiger Schichten gewesen* (p. 106). Voor Reeder was Peuckert een *Theoretiker*. Hoofdzak is, betoogde hij, dat er in Vlaanderen een *einseitliche* politiek gevoerd werd. Dergelijke artikels, voegde hij er geërgerd aan toe, zijn zeker niet geschikt om in Vlaanderen de indruk te versterken, *dass es in dem autoritären Deutschland auch nur eine massgebliche politische Anschauung gibt*. Het politieke gewicht van de *Nationalsozialistische Monatshefte* blijkt uit de ondertitel : *Zentrale politische und kulturelle Zeitschrift der NSDAP*. Hoofdredakteur was Alfred Rosenberg.

« doelbewuste tactische wijziging » in de koers van het VNV ⁽¹³²⁾. De Clercq heeft moeten vaststellen dat de interne politieke toestand in Vlaanderen meer en meer bepaald wordt door de Algemene SS-Vlaanderen. Slechts « noodgedwongen » verklaart de VNV-leiding in haar memorandum aan de *Führer* zich voor een « volks-germaanse ordening op nationaal-socialistische grondslag ». Met betrekking tot de nieuwe ordening in Vlaanderen is De Clercq « onbetrouwbaar » ⁽¹³³⁾. Van zijn Dietse opvatting zal hij uit innerlijke overtuiging nooit afstand doen. Duitsland, besloot Heydrich, kan maar een beweging steunen die *klar grossdeutsch ausgerichtet und von flämischen Nationalsozialisten geführt wird*. Heeft Schulze zelf, na zijn besprekingen met de leidende VNV'ers, niet beklemtoond dat alle *aufbaufähigen Kräfte Flanderns* in één organisatie gegroepeerd moesten worden « waarbij de Vlaamse SS een beslissende taak toe te kennen was » ?

Er dreigde een impasse. Om een einde te maken aan de vijandschap tussen het VNV en de gevaarlijk geachte mededinger ⁽¹³⁴⁾ trad Schulze weer als bemiddelaar op. Door zijn toedoen werd het VNV tot een « niet-aanvalspakt » bereid gevonden (januari 1941) ⁽¹³⁵⁾. De twee formaties zouden elkaar niet meer bestrijden (versta : uitschelden). Voor de VNV'ers bleef het lidmaatschap van de Algemene SS-Vlaanderen verboden. De overeenkomst leverde geen praktisch resultaat op, ook wanneer ze naderhand formeel hernieuwd werd. Begin februari al richtte het VNV zich tot Reeder met een bezwaarschrift waarin het de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen als een « psychologische fout » karakteriseerde ⁽¹³⁶⁾. « Kwaadwillige en jammer genoeg ook veel goedwillige Vlamingen » beschouwen de nieuweling als een « Duitse instelling... die de annexatie moet voorbereiden » en « het verdwijnen van het VNV » beoogt. Het VNV

(132) Heydrich aan von Ruobentrop, niet gedateerd, einde januari (PAB, Inland IIg, 344, België I. *Geheime Reichssache*). Het verslag handelde ook uitvoerig over Degrelle. Heydrich redigeerde het daar hij vernomen had dat De Clercq en Degrelle onlangs erin geslaagd waren *durch eine zielbewusste Umstellung ihrer Taktik das Vertrauen verschiedener Dienststellen zu gewinnen*. Wat Heydrich ertoe aanzet mag hebben zich met zijn rapport tot de politiek uiterst zwakke minister van buitenlandse zaken te richten (bij het uitstippelen van de Duitse *Belgienpolitik* werd die volledig genegeerd) is niet duidelijk, tenzij men aanneemt dat zijn aanval hoofdzakelijk gericht was tegen Degrelle die hij wist door Abetz, de Duitse ambassadeur in Parijs en vriend van von Ribbentrop, gesteund te zijn. Het VNV had van Buitenlandse Zaken niets te verwachten.

(133) Over Degrelle was het oordeel van Heydrich nog negatiever: *Als Führer einer gesamtbelgischen Bewegung ist er völlig unmöglich, weil er schon als Wallone den germanischen Flamen nicht als Führer aufgedrängt werden kann. Das Deutsche Reich hat an einer gesamtbelgischen Bewegung, die sowohl Flamen als Wallonen umfasst, meines Erachtens überhaupt kein Interesse*.

(134) Zinspelend op de houding van de Algemene SS-Vlaanderen zei De Clercq op 3 mei 1941 in zijn rede voor de Algemene Raad van het VNV: « Ik geloof dat wij in de meest anti-Vlaamse perioden nooit zo gemeen werden belasterd. ...De strijd werd bijzonder hard gevoerd van uit de hoek der Vlaamse SS. De argumenten waren zonder uitzondering leugen en laster, de middelen van werving veelal oneerlijk en meestal minderwaardig. » (Eigen verzameling documenten.)

(135) Zie volgende noot.

(136) Over wat men noemt « De Vlaamse SS », 6 februari 1941 (NCWO II, CDD, 159).

wenst geen verdere dubbelzinnigheid. Daarom zegt het niet alleen het niet-aanvals-pakt op, maar het spreekt zich resoluut uit tegen de Algemene SS-Vlaanderen (« de Vlaamse eer en trouw, die ook Germaanse eer en trouw zijn, gebieden het »). Het was ongetwijfeld een handige zet van De Clercq, de bezettende overheid om een « uitspraak » te verzoeken die op een feitelijke keuze ten gunste van het VNV zou zijn neergekomen. Wenst de *Militärverwaltung*, aldus De Clercq, dat ik mij terugtrek, dan zal ik geen ogenblik aarzelen. Mij terugtrekken doe ik « in elk geval » indien er geen poging gedaan wordt om « voldoende klaarheid te scheppen ten overstaan van de Vlaamse SS ». Een « strijd van Vlamingen tegen Vlamingen » wil De Clercq niet leiden.

Het verhaal van de gebeurtenissen na het indienen van het bezwaarschrift van het VNV schetsen wij aanstonds verder. Wij onderbreken het even om de vraag te stellen of De Clercq in zijn strijd tegen de Algemene SS-Vlaanderen er niet aan gedacht heeft, zonder voorkennis van Reeder een beroep te doen op een hogere instantie dan het bezettingsbestuur te Brussel. Het antwoord luidt bevestigend, maar het bronnenmateriaal is onvolledig en voor een deel tegenstrijdig. Eind januari 1941 heeft de kans bestaan dat De Clercq door een « hoge militaire dienst » in Duitsland ontvangen zou worden. Welke is niet nader bekend ⁽¹³⁷⁾. Volgens een ambtenaar van Buitenlandse Zaken, die het VNV niet in het hart droeg, was « het gevaar » toen niet denkbeeldig dat de VNV-leider, door bemiddeling van het bezettingsbestuur en Keitel, chef van het OKW, een onderhoud met Hitler zou hebben ⁽¹³⁸⁾. Begin februari meldt Reeder van zijn kant aan het OKH, op 24 januari « heel toevallig » vernomen te hebben dat De Clercq « in de loop van de toekomstige week naar een hoge militaire dienst in het Rijk uitgenodigd zou zijn » ⁽¹³⁹⁾. De *Militärbefehlshaber*, aldus nog Reeder (die in deze aangelegenheid zeker beter ingelicht is dan Buitenlandse Zaken), heeft daarop verzocht zijn standpunt uiteen te mogen zetten. Het was afwijzend ⁽¹⁴⁰⁾. Nu is het niet zonder belang te vernemen

(137) Slechts twee komen in aanmerking: een dienst van het OKW of een van het OKH. De tweede mogelijkheid lijkt uitgesloten daar de *Militärverwaltung* een orgaan was van het OKH en De Clercq het niet kon bereiken zonder voorkennis van Reeder. De eerste mogelijkheid is de waarschijnlijkste. In juni-juli 1940 had De Clercq inderdaad aan Keitel, chef van het OKW, zijn verslag gestuurd over de activiteit van de Militaire Organisatie voor *Abwehr II*. De *Abwehr* was een dienst van het OKW. Men kan zich voorstellen dat De Clercq in zijn wedloop met de Algemene SS-Vlaanderen de verdienste die hij voor de Militaire Organisatie in het openbaar opeiste, via Keitel of de *Abwehr*, in de politieke schaal heeft willen werpen.

(138) Aantekening van Rademacher, 5 of 6 februari 1941 (PAB, Inland IIg, 344, België I). Het is merkwaardig dat Rademacher de uitnodiging aan De Clercq in verband brengt met Heydrichs verslag van eind januari 1941 aan von Ribbentrop (hiervóór, p. 37): *Da die Gefahr besteht, dass Staf De Clercq zurzeit über die Dienststelle des Militärbefehlshabers in Belgien und Generalfeldmarschall Keitel an den Führer herangebracht wird, würde ich es begrüßen, wenn der Brief des Gruppenführers Heydrich dem Reichsaussenminister zur Kenntnis gebracht würde*. Stuurde Heydrich ongevraagd zijn waarschuwend verslag over de politiek onbetrouwbaar geachte De Clercq (en Degrelle) aan von Ribbentrop omdat hij iets vernomen had omtrent een onderhoud van de VNV-leider met een hogere militaire instantie?

(139) TB 13 Reeder, 2 februari 1941 (T-501, 103, 691).

(140) Het speciale verslag waar Reeder in zijn TB 13 naar verwijst, niet aangetroffen.

waarom de *Militärverwaltungschef*, die toch het VNV steunde in zijn strijd tegen de Algemene SS-Vlaanderen, het in het vooruitzicht gestelde onderhoud heeft verhinderd. Een eerste reden is ongetwijfeld dat het zonder voorkennis van het bezettingsbestuur was voorbereid en dat Reeder vanzelfsprekend geen enkele vorm van *Hineinregieren* waardeerde⁽¹⁴¹⁾. In zijn *Tätigkeitsbericht* besteedt hij echter meer aandacht aan de andere reden. Op de verklaringen van De Clercq over de subversieve activiteit van het VNV in het Belgisch leger, schrijft hij, heeft de Belgische publieke opinie « uiterst ongunstig » gereageerd. Daar het er de *Militärverwaltung* bijzonder veel aan gelegen is het aanzien van het VNV niet nutteloos te zien belasten, leek het haar « geenszins doelmatig » dat De Clercq om zijn houding officieel door een dienst van de Duitse *Wehrmacht* geloofd werd. Mag men hieruit afleiden dat Reeder reden had te vermoeden dat De Clercq, in het onderhoud met de « hoge militaire dienst » zich zou beroepen op de activiteit van de Militaire Organisatie? Dan is er ook reden te besluiten dat de VNV-leider door het OKW ontboden was.

Terug tot het bezwaarschrift van het VNV over de Algemene SS-Vlaanderen. De bronnen leren niet of het voorzichtig geformuleerde verzoek van De Clercq aan het adres van het bezettingsbestuur, een « uitspraak » te doen in het konflikt VNV-Algemene SS-Vlaanderen, Reeder ertoe heeft aangezet de gewenste klaarheid te doen scheppen. Ook zonder het aandringen van De Clercq had de *Militärverwaltungschef* naar een oplossing moeten zoeken die het voortbestaan van het VNV als zodanig waarborgde. Kon hij zijn beschermeling, die de nieuwe koers aanvaard had, laten opslorpen door een organisatie waarin, volgens Heydrich, de Algemene SS-Vlaanderen een « beslissende rol » zou zijn toegekend?

In maart 1941 viel een beslissing die, voorlopig althans, de toekomst voor de *Militärverwaltungschef* en het VNV scheen te verzekeren. Na besprekingen met het VNV en de Algemene SS-Vlaanderen en na rug-spraak met Heydrich en Berger kwam er een taakverdeling tot stand die het Reeder mogelijk maakte de leiding van de Algemene SS-Vlaanderen⁽¹⁴²⁾ « nadrukkelijk als plicht voor te schrijven » zich niet verder met de *Tagespolitik* te bemoeien (dat was het domein van het VNV) maar zich

(141) Reeder behandelde de uitnodiging aan De Clercq onder een speciale rubriek: *Unerwünschte Einflussnahmen auf die politische Gestaltung Belgiens* (T-501, 103, 691).

(142) Lagrou was sedert medio februari 1941 (op aandringen van Reeder?) van het politieke toneel in Vlaanderen verwijderd om dienst te gaan nemen in een eenheid van de *Waffen-SS* in Duitsland (TB 14 Reeder, 2 maart 1941. T-501, 104, 40-41). « Met mijn verlangen naar de 'inzet' ben ik half februari naar de Standaard *Germania* vertrokken, waar ik mijn opleiding heb genoten », aldus de versie van Lagrou zelf in *De SS-Man* van 10 mei 1941. Volgens Reeder in april 1941 zou de eerste Vlaamse leider van de Algemene SS-Vlaanderen niet meer naar Vlaanderen terugkomen vóór het einde van de oorlog (TB 15 Reeder, 7 april 1941. T-501, 104, 177). Lagrou kwam nog in 1941 terug maar speelde geen politieke rol meer. De Sipo-SD te Brussel schreef de verwijdering van Lagrou toe aan wrijvingen met *Hauptsturmführer* Leib, de regionale Duitse verantwoordelijke voor de Algemene SS-Vlaanderen (Verslag Sipo-SD Brussel, 16 mei 1941. NCWO II, *Meldungen aus Belgien und Nordfrankreich*).

tot wereldbeschouwelijke scholing en paramilitaire opleiding te beperken ⁽¹⁴³⁾. Hoe Heydrich die beperkte opdracht van de Algemene SS-Vlaanderen begreep, heeft hij krachtiger en duidelijker geformuleerd: de formatie zal opgeleid worden « tot een kompromisloos nationaalsocialistische, Grootduitse en antiklerikaal georiënteerde ploeg » ⁽¹⁴⁴⁾.

Voor het VNV betekende de taakverdeling van maart 1941 de toezegging, als een bevoorrecht politiek gesprekspartner te worden behandeld. Mettertijd zou dat zich tot een feitelijk monopolie ontwikkelen. Ofschoon het nooit formeel werd toegekend of vastgelegd - het bestond, en het was voldoende om te beletten dat een andere organisatie op het terrein van de konkrete politiek door Reeder ooit een gelijksoortige opdracht als het VNV toegewezen kreeg. Tot het einde van de bezetting zal hij, niet zonder moeilijkheden en tot grote ergernis van Berger en Himmler, het VNV onmisbaar blijven achten en er moedig voor uitkomen. Die feitelijke toestand stijfde vanzelfsprekend het VNV in zijn aanspraak op alleenrecht als politieke organisatie ⁽¹⁴⁵⁾.

6. De Clercq besluit te werven voor de Waffen-SS (april 1941). Wordt de Algemene SS-Vlaanderen het VNV ondergeschikt?

Een belangrijke kwestie was intussen onopgelost gebleven: wat met de werving voor de *Waffen-SS*? Berger, zo zagen we al, had gehoopt dat de oprichting van de Algemene SS-Vlaanderen ruime wervingsmogelijkheden zou scheppen. Die hoop ging niet spoedig in vervulling. De Clercq hield het been stijf: hij weigerde zijn organisatie ter beschikking te stellen en de weg van de feitelijke militaire kollaboratie op te gaan zolang de Algemene SS-Vlaanderen niet ontbonden was of de onderschikking aan

(143) TB 15 Reeder, 7 april 1941 (T-501, 104, 176-177). *Jahresbericht* Reeder van begin augustus 1941 (T-501, 104, 731) en het in volgende noot vermelde verslag van Heydrich aan Himmler. Reeds in zijn aktiviteitsverslag over februari 1941 had Reeder voorzichtig uiting gegeven aan zijn wrevel, de Algemene SS-Vlaanderen nog op het terrein van de *Tagespolitik* bedrijvig te zien: zij heeft, « over haar eigenlijke doel heen », de politieke ontwikkeling in Vlaanderen geactiveerd, « men heeft erkend » dat de SS zich nu tot haar eigenlijke taak moet beperken (TB 14 Reeder, 2 maart 1941. T-501, 104, 40). 7 april 1941 schreef *SS-Hauptsturmführer* Leib, chef van de in Den Haag gevestigde *Ergänzungsstelle Nordwest* (ook bevoegd voor de werving in Vlaanderen) aan een SS-sympatizant in Limburg: *Die SS ist seitens des Militärverwaltungschefs vor einigen Tagen als Kampforganisation anerkannt worden, sie hat sich jeder parteipolitischen Tätigkeit zu enthalten.* (NCWO II, Paramilitaire formaties, III, 28.)

(144) Heydrich aan Himmler, niet gedateerd, begin september 1941 (IFZM, NO 2291).

(145) Die houding van het VNV blijkt duidelijk uit de aanmatigende commentaar van De Clercq bij het totstandkomen, begin mei 1941, van de Eenheidsbeweging (na opsorping door het VNV van een fractie van het Verdinaso en Rex-Vlaanderen): « Dit resultaat is geen werk van onderhandelaars, het is in de eerste plaats de overwinning van ons standpunt en van onze politieke methode. » (Rede van De Clercq op de vergadering van de Algemene Raad van het VNV, 3 mei 1941. Eigen verzameling documenten.) De Clercq vergat dat de onderhandelingen met de tot kollaboratie bereide fractie van het Verdinaso maandenlang hadden aangesleept en dat er zware druk door het bezettingsbestuur nodig was geweest om eindelijk een resultaat te bereiken (vgl. hierachter, p. 48).